STUDIE

HISTORICKÁ GEOGRAFIE 49/1 (2023)
https://www.hiu.cas.cz/periodika/historicka-geografie
https://doi.org/10.56514/hg.49.01.01

Ivana Trpáková – Pavel Trpák – Kristina Janečková*

AREÁL HŘEBČÍNA KLADRUBY NAD LABEM – KULTURNÍ KRAJINA V PŘÍRODNÍM RÁMCI. 30 LET VÝZKUMU V TÉTO KRAJINĚ

AREA OF THE STUD FARM KLADRUBY NAD LABEM – CULTURAL LANDSCAPE IN A NATURAL FRAMEWORK. 30 YEARS OF RESEARCH IN THIS LANDSCAPE

Keywords

horse
historical landscape
stud farm Kladruby nad Labem
European Heritage Site
site of european importance
Natura 2000
world cultural heritage

Abstract

For almost half a millennium, the landscape surrounding the stud farm in Kladruby nad Labem has served the purpose of breeding and training of the famous Kladruber horses. At the present day, this area is a national cultural monument and, since 2019, also a UNESCO World Heritage Site. The grounds of the Kladruby nad Labem National Stud, one of the oldest functional studs in the world, are situated in the Polabí region, in the floodplain of the river Elbe. The National Stud is a uniquely preserved historical cultural landscape with an extraordinary balance of natural and cultural values, including both landscape composition and remnants of original biotopes.

* RNDr. Ivana Trpáková, Ph.D., Česká zemědělská univerzita Praha, Fakulta životního prostředí, Kamýcká 129, 165 00 Praha – Suchdol. E-mail: trpakova@fzp.czu.cz. – RNDr. Pavel Trpák, tamtéž. E-mail: PTrpak@seznam.cz. – doc. Ing. Kristina Janečková, Ph.D., tamtéž. E-mail: janeckovak@fzp.czu.cz. – Příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumného projektu Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní kulturní identity (NAKI II) Ministerstva kultury ČR č. DG20P02OVV012 *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem*.

Úvod

Historické hřebčíny jako instituce pro chov koní jsou komplexními památkovými lokalitami, které zahrnují formy hmotného i nehmotného dědictví. Jedním z aspektů rozmanité oblasti kultury těchto hřebčínů je jejich kulturní krajina. Pro zachování kultury těchto hřebčínů je důležité jasně definovat hodnoty jednotlivých lokalit, což vyžaduje komplexní výzkum, dokumentaci a interpretaci.[1] Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem je krajinou, kde se snoubí krajina přírodní s vyvíjející se kulturní organickou krajinou a krajinou komponovanou člověkem. Jedná se o historickou kulturní krajinu s mimořádným vyvážením přírodních a kulturních hodnot, území s kulturním potenciálem a specifickým potenciálem hospodářským. Výjimečnost tohoto území je dána jak přírodními podmínkami, tak postupnou kultivací této krajiny se specializací k chovu koní. Je to místo, kde krajina byla modelována koněm, který byl sám modelován touto krajinou zasazenou do přírodního rámce krajiny původního lužního lesa při řece Labi a masivu původního smíšeného lesa, lemujícího severní okraj areálu. Tato krajina neměnila a nemění po staletí svoji funkci a předmět svého využití. Neměnila se příliš ani výměra území a typ vlastnictví. Téměř 450 let je ve státních rukou, byť v různých formách vlády a řízení státu, od komorního panství, přes dvorský a císařský hřebčín, Československou republiku až po současnou státní příspěvkovou organizaci Ministerstva zemědělství ČR.

Kladrubský hřebčín je jedním z nejstarších funkčních hřebčínů na světě a nejstarším hřebčínem na světě kontinuálně fungujícím.[2] Areál hřebčína zabírá v současnosti plochu 1200 ha a je domovem nejstaršího českého plemene koní, starokladrubského koně v barvě bílé a černé. Primární funkcí je zajištění uchování tohoto plemene jako kulturní památky a součásti národní kulturní památky. Zároveň pečuje o unikátní kladrubskou krajinu a objekty se statutem národní kulturní památky.[3] Jako kulturní památka je areál hřebčína s kmenovým stádem starokladrubského koně chráněn od roku 1958 a od roku 2002 je národní kulturní památkou. Součástí památkové zóny Kladrubské Polabí se stal roku 2015.[4]

---

[1] Alexandra LOTZ, Preserving Cultural Landscapes Shaped by Centuries of Horse Breeding. Ochrana kulturních krajin po staletí utvářených chovem koní, in: Ochrana kulturní krajiny. Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Cultural landscape conservation. The organisation of Cultural Landscapes with Special Regard to Horse Breeding, ed. Pavel Douša – Miroslava Geyerová – Jakub Racek, Kladruby nad Labem 2017, s. 41–52.

[2] Národní památkový ústav, Hřebčín s kmenovým stádem kladrubského koně, Památkový katalog, online: https://pamatkovykatalog.cz/hrebcin-s-kmenovym-chovnym-stadem-starokladrubskeho-kone-13428377 [cit. 12. 11. 2022].

[3] Národní hřebčín Kladruby nad Labem, online: www.nhkladruby.cz [cit. 12. 11. 2022].

[4] Ivana TRPÁKOVÁ – Kristina JANEČKOVÁ – Klára BOHUSLAVOVÁ – Kateřina GDULOVÁ, Vývoj kompozice krajiny v jednotlivých časových etapách. Specializovaná mapa

Areál Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem představuje **dochovanou kulturní krajinu** v pravém slova smyslu. Je situován v polabské krajině do říční nivy na sever od pravého břehu Labe, v západní části Pardubického kraje nedaleko Pardubic. Leží v Polabské nížině, s příznivými půdními podmínkami pro chov koní.[5] Tento unikátní krajinný komplex byl 10. července 2019 zapsán do Seznamu památek světového kulturního dědictví UNESCO (Organizace spojených národů pro vzdělání, vědu a kulturu), kdy shodně ICOMOS (Mezinárodní rada památek a sídel) i Výbor pro světové dědictví UNESCO shledaly, že Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní odpovídá kritériím výjimečné světové hodnoty. Je živým svědectvím dokumentujícím výměnu vlivů ve formování krajiny zaměřené na chov a výcvik kočárových koní. Obsahuje zřetelné a funkční prvky krajinné kompozice jako jsou osy, cesty, aleje, stromořadí, vodoteče, symetrické stavby a vazby mezi prvky. Při tvorbě přírodně-krajinářského parku Mošnice byly uplatněny principy anglické krajinářské tvorby a byly i využity principy malířské perspektivy pracující s barevností dřevin pro vytváření prostorových scenérií a efektů jako je zrcadlení na hladině vodních ploch starých labských ramen. Vzory anglického krajinářství dokumentuje také dosazování skupinek stromů na přelomu 19. a 20. století do jednotlivých dílců ortogonálního klasicistního uspořádání pastvin. Krajinářskými kompozičními prostředky je zde vyjádřen respekt k účelu krajiny, kdy společným výchozím bodem hlavních kompozičních os krajiny je hlavní vchod do stájového dvora v Kladrubech nad Labem, nikoliv do zámku, jak bývá zvykem. Dle jednoho z hodnotících kritérií, která hodnotila toto území, se jedná o výjimečný příklad krajiny v průběhu staletí vytvořené prostředky krajinářské kompozice spojující v sobě principy klasicismu a anglického krajinářství, která ukázkově zabezpečuje optimální potřeby chovu a výcviku kočárových koní a tím ilustruje významné období evropské historie, které tento typ koní využívalo v novověku pro potřeby svých společenských elit.[6]

Kladrubská krajina – socioekonomická a přírodní charakteristika

Na počátku vzniku kladrubské kulturní krajiny byla koňská obora, kterou v rozsáhlém lužním lese v ploché labské říční terase s pohyblivými říčními rameny, tůněmi a mok-

---

s odborným obsahem (N_{map}), textová část, Praha 2021; Národní památkový ústav, Hřebčín (jako pozn. 2).

[5] Ivana TRPÁKOVÁ, 5.2. Areál hřebčína Kladruby nad Labem, národní kulturní památka, krajina s kulturním potenciálem a téměř 500letým nezměněným způsobem využití, in: Ivana TRPÁKOVÁ, Krajina ve světle starých pramenů, Kostelec nad Černými Lesy 2013, s. 167–189.

[6] Roman ZÁMEČNÍK – Zdeněk NOVÁK, Důvody pro zařazení krajiny na seznam Světového dědictví, in: Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022, s. 214–225.

řady založil před rokem 1522 Vilém z Pernštejna. Jejím jádrem se stala středověká krajina kolem Kladrub (Kladerub). V roce 1560 Jaroslav z Pernštejna prodal Královské komoře pardubické panství s Kladrubskou oborou, kde od roku 1552 choval andaluské koně. Čeští stavové darovali toto panství v roce 1560 císaři. Proto je od tohoto roku nadále spjat zrod starokladrubského koně s Habsburským rodem. Císař Ferdinand I. se svým synem arcivévodou Maxmiliánem zřídil v Kladrubech velkou moderní oboru, kde již nebyli koně chováni v polodivokém stavu s jeleny, ale podle šlechtitelských zásad plánovitého chovu. Jádro chovu tvořili hřebci z Andalusie. V letním období byli koně chováni volně a v zimním ve stájích, a to odděleně klisny od hřebců. Tím byly vytvořeny předpoklady pro vznik nových rázů koní s novými schopnostmi a vlastnostmi. Vlastní Kladrubský císařský hřebčín pro potřeby dvora a armády založil až císař Rudolf II. dne 24. 4. 1579 a jeho prvním ředitelem jmenoval Rudolfa z Breitenbachu.[7] Jiní autoři uvádějí datum založení dvorského hřebčína a stanovení správce hřebčína 6. března 1579.[8]

V průběhu času zde byl vyšlechtěn **bílý a černý klabonosý kůň** o výšce 180 cm a hmotnosti 500–700 kg, který má španělsko-neapolský původ. Starokladrubský kůň se řadí mezi barokní rasy koní. Je původním českým plemenem koní a je zařazen do genetických zdrojů České republiky. Zároveň patří, vzhledem k malému počtu jedinců, mezi kriticky ohrožená plemena. Bílí koně byli vyšlechtěni pro ceremoniální účely panovnických domů, zatímco starokladrubští vraníci pro církevní hodnostáře. Ještě dnes působí starokladrubští bělouši z Národního hřebčína v původní funkci u švédského a dánského královského dvora. Starokladrubští bělouši a vraníci reprezentují Národní hřebčín pře-

[7] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK, Zpráva o průzkumu archivních pramenů v ČR pro krajinářské úpravy a pro rekonstrukci historické zeleně areálu Národního hřebčína Kladruby nad Labem, Pyšely 2005, zde rukopis + CD-ROM, mapové přílohy a mapa „Kopie Indikačních skic areálu Císařského hřebčína v Kladrubech". Součástí této zprávy je i seznam všech prostudovaných tehdy dostupných archiválií NA Praha, SOA Zámrsk, ÚAGK v Praze (uloženo v Národním hřebčíně Kladruby nad Labem a u autorů); Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK, 500 years of the transformation of the Elbe river valley landscape and the National Stud Kladruby nad Labem, in: Ekotrend, Renewal and function of anthropogenic impacted landscape, Proceeding of International scientific meeting, ed. Olga Křiváčková – Emilie Pecharová – Jan Frelich, České Budějovice 2005, s. 54–64; Jiří HÁJEK, Kronika Kladrubská, barokní kůň v Čechách. Z minulosti i přítomnosti chovu koní a obce Kladruby nad Labem. Sbíráno a sepisováno v letech 1976–1982, doplněno až do roku 1990 I–III, Hostomice 2013; Jitka HUŠKOVÁ, Dějiny Národního hřebčína Kladruby nad Labem, bakalářská práce, Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice 2009.

[8] Ivana EBELOVÁ – Martin EBEL, Mezníky v dějinách Kladrubského hřebčína z pohledu archivních pramenů, Landscape of the Kladruby nad Labem Imperial Stud in the Light of Archive Sources, in: Ochrana kulturní krajiny. Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Cultural landscape conservation. The organisation of Cultural Landscapes with Special Regard to Horse Breeding, ed. Pavel Douša – Miroslava Geyerová – Jakub Racek, Kladruby nad Labem 2017, s. 116–142; Miroslav KROULÍK – Věra KUČOVÁ – Petr HOŘÍN, Hřebčín v Kladrubech nad Labem. Krajina koní, Kladruby nad Labem 2016.

devším v soutěžích spřežení, ale také v klasické drezúře, v soutěžích barokního ježdění a ukázkách prvků španělské vysoké školy nebo ve službách jízdních policistů. Pro svůj vyrovnaný charakter mohou být používáni také pro hipoterapii a rekreační ježdění.[9]

Struktura a využití půdy. Změny kladrubské krajiny v průběhu času byly tedy dány způsobem chovu starokladrubského koně, dynamikou řeky Labe a estetickým vnímáním tehdejší doby. Proto není divu, že nejen areál Národního hřebčína Kladruby nad Labem, ale i sám kladrubský kůň je chráněn jako národní kulturní památka.[10]

Těžiště Národní kulturní památky areálu hřebčína je ve stavebním areálu zámku, jehož středem je rozlehlá plocha cvičiště, kterou obklopují budovy stájí, sýpek, obytných budov, zámku a kostela. Jižně od zámku se rozkládají pastviny a cvičiště a je zde situován areál dvora Josefova a odchovna. Západně od zámku vede alej lemovaná pastvinami, končící dvorem Františkov. Jižně od této aleje je přírodně-krajinářský park v lokalitě Mošnice. Součástí dvora Františkov je též soubor budov v obci Selmice, které jsou funkční součástí dvora. V rámci areálu jsou chráněné další budovy a objekty včetně 4 soch (sv. Jana Nepomuckého, sv. Donáta, Piety, sv. Gottharda) a kříže.[11]

Po dobu minimálně 260 let v území převažuje trvalý travní porost, jak je doloženo na plánu Kladrubského hřebčína z cca poloviny18. století, v 1. vojenském mapování, Stabilním katastru a dalších mapách a plánech 19. a 20. století.[12] Nejrozsáhlejší travní porosty o výměře 728,75 ha jsou zaznamenány v době Stabilního katastru v 1. polovině 19. století. Převažovaly luční pozemky bez dřevin s výměrou 706,37 ha a tvořily cca 49,7 % území. Pastviny zabíraly pouhé 1,5 %, zatímco bažiny a mokřiny tvořily 0,5 % a pole 5,2 % území. Na Pedologické mapce pozemků hřebčína Kladruby nad Labem z roku 1925 je uvedena již výměra lučních pozemků 623,6 ha. Úbytek travních pozemků v tomto případě zřejmě padá zčásti na vrub zejména procesu postupného odpojování meandrů řeky v Předním a Zadním Závodí, Skřínku na západě areálu a ve Velkém Zemanství na východě areálu, kde se část lučních pozemků dostala na druhý břeh. Stejně tak je velmi dobře dokumentován na indikačních skicách Stabilního

[9] Národní hřebčín Kladruby nad Labem, Výroční zpráva 2012. Online: http://www.nhkladruby.cz/vyrocni-zpravy [cit. 3. 12. 2013].

[10] I. TRPÁKOVÁ, 5.2. Areál hřebčína (jako pozn. 5).

[11] Ústřední seznam kulturních památek, Památkový katalog, online: https://pamatkovykatalog.cz/uskp [cit. 8. 5. 2022].

[12] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK, Plán území královského českého hřebčína v Kladrubech a Selmicích z 18. století, Zprávy památkové péče 81, 2021, č. 4, s. 519–523; Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abteilung: Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Kartensamlung B-X, Ke 3-4/6 Kladrub Gestüt 18. Jh., Plan Kladrub 2 Aufnahmen 1) aufgeklappt, 2) unaufgeklappt, Posch – Akten, J. S. 13; 1. vojenské mapování, 1764–1783, Čechy, sekce č. 128, online: www.oldmaps.geolab.cz [cit. 8. 5. 2022]; Národní archiv Praha, Indikační skici Stabilního katastru obce Selmice, 1839, i. č. IS Chrudimsko 412; NA Praha, Stabilní katastr, Ausweis über die Benützung des Bodens für die Gemeinde Selmitz, 1840, inv. č. SK Chrudimsko 412; NA Praha, Duplikát Stabilního katastru (1839–1860), inv. č. Dupl SK 1279, Chrudimsko; I. TRPÁKOVÁ, 5.2. Areál hřebčína (jako pozn. 5).

katastru (1839; srov. mapa č. 1) ústup luk zaplavováním na návodních stranách břehů řeky. Další ztráty nastaly pravděpodobně později při regulaci a narovnání toku Labe, kdy došlo ale také k významnému zkrácení toku řeky a porušení říčního fenoménu a migrace části koryta řeky.[13] To souvisí pravděpodobně i s velkým poklesem výměry vodstva, tvořeného především řekou, dříve poměrně hustou sítí potoků, zobrazených ještě na 1. vojenském mapování, bažinami a mokřady.

V průběhu času došlo různými vlivy i ke **snížení celkové výměry území areálu hřebčína**. Mezi lety 1839 a 1948 je výměra o 39,7 ha menší a mezi roky 1839 a 2010 je uváděná výměra cca o 207 ha menší. Dle údajů vývoje využití půdy mezi lety 1787 a 1990 je zřejmé, že na tomto území došlo postupně také k nárůstu orné půdy, a to od počátku 20. století, a s tím souvisí i významný pokles výměry luk z původních téměř 50 % až na 16,2 % z výměry v roce 1990.[14] Do roku 2009 ubylo trvalých travních porostů téměř o 49 % vzhledem k roku 1839. V plánu managementu hřebčína je rovněž udáván mezi lety 1839 a 2010 vysoký nárůst orné půdy ze 74,5 na 220 ha a s tím související pokles lučních pozemků, ale naopak lehký nárůst množství pastvin.[15] V dalších letech došlo k postupnému nárůstu trvalých travních porostů, na straně druhé k velkému snížení orné půdy.[16] V současnosti je část dříve lučních pozemků využívána jako pastviny. Velká část travních pozemků areálu hřebčína je na katastru obce Selmice. Asi polovinu území Kladrub nad Labem pokrývají lesní pozemky. Orná půda tvoří asi 20 % katastru obce. Pro příklad proměny využití půdy v průběhu více než 200 let uvádíme tabulku 1 a graf 1 zpracované na základě údajů starých pozemkových katastrů, údajů studie VŠZ (pozn. 14) a plánu managementu hřebčína (pozn. 15). Údaje jsou uváděny v procentech pro eliminaci změn ve výměře území.

---

[13] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK – Milada SVRČKOVÁ –Josef KRAUSE – Helena BURŠÍKOVÁ –Jaroslav FAI, Studie proveditelnosti obnovy přírodně krajinářského parku Mošnice, Pyšely – Praha 2006. Součástí této studie je doplnění soupisu archivního průzkumu z roku 2005, prostudovaných a uvedených archiválií se signaturami z archivů SOA Zámrsk, Archiv státního hřebčína Kladruby nad Labem, oddělení Dvorního archivu Rakouského státního archivu a Státního okresního archivu v Pardubicích. Studie je uložena v Národním hřebčíně v Kladrubech nad Labem a u autorů; SOA Zámrsk, fond Státní hřebčín Kladruby (dále jako SHK) – vodohospodářské mapy, Situační plán regulace a kanalizace Labe v úseku Labská Týnice – Přelouč (Generalles Projekt für die Regulierung und Kanalisierung die Elbe in der Strecke Elbeteinitz – Přelouč Situation), 1 : 5760, počátek 20. stol., inv. č. 2309, mapy 33–35.

[14] Jan FARKAČ – Jana HAŠKOVÁ – Otakar LEISKÝ – Zdeněk LIPSKÝ – Petr MUSIL – Eliška NOVÁKOVÁ – Hana RAMBOUSKOVÁ – Oldřich ŠRÁMEK, Studie ekologické optimalizace hospodaření, územního systému ekologické stability a návrhu revitalizace porostů v hospodářském obvodu hřebčína Kladruby nad Labem, Kostelec nad Černými Lesy 1992.

[15] Vývoj pozemkové struktury využití mezi lety 1939–2010, in: Management Plan. Národní hřebčín v Kladrubech nad Labem, 2010, aktualizované vydání 2012, s. 120, online: https://www.nhkladruby.cz/media/cache/file/f8/UNESCO_MP.pdf [cit. 15. 5. 2023].

[16] I. TRPÁKOVÁ, 5.2. Areál hřebčína (jako pozn. 5).

Tab. 1 a graf 1. Využití půdy v % v areálu hřebčína Kladruby nad Labem (1787–2010).

kultura	1787*	1839	1900	1925	1948	1990	2000	2010
pole	**3**	5,2	15,4	12,5	19,4	34	19,8	18,8
louky	**52**	49,7	42,7	43,7	37,7	16,2	28,3	30,8
pastviny		1,5	1,7		1,8	1	1,1	1,3
lesy		36,4	34,9	31,3	33,8	34,5	43,7	42,1
vodstva		4,2			3,8	2,9	0,66	0,65

*Hodnoty z roku 1787 jsou přibližné vzhledem k povaze dat.

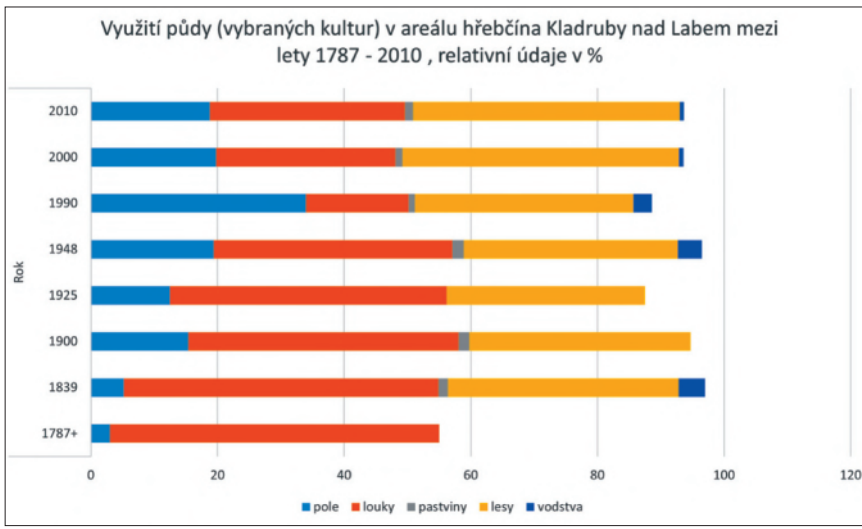

Až do poloviny 20. století byl druhou nejvíce zastoupenou kulturou v území les, jehož podíl nikdy neklesl tak dramaticky, načež začal dokonce narůstat nad původní procento. V 1. polovině 19. století zabíral plochu 36,4 %, a to s většinovým podílem 86 % smíšeného lesa. Listnaté lesy tvořily 10 % z výměry tehdejšího lesa a jehličnatý les zabíral pouhých 2,7 %.[17] Dle klasifikace hospodářských pozemků jednotlivých druhů kultur obce Selmice (1847) byly lesní pozemky řazeny do tří kategorií. I. kate-

[17] Ausweis über die Benützung des Bodens (jako pozn. 12).

gorie s obmýtím 100 let, jejíž vzorová parcela byla v Mošnici, měla složení ze 75 % dub a ze zbytku habr, jilm, topol a další druhy proměnlivého zakmenění. II. kategorie, se vzorovou parcelou nacházející se v partiích severního komplexu císařského lesa, měla smíšené složení z borovice, mladých dubů, bříz a olší.[18] Na druhou stranu v oceňovacím elaborátu lesa (1851) duplikátu Stabilního katastru je popsán les I. kategorie (dnes přírodně-krajinářský park Mošnice) se složením ze 75 % dub a z 25 % jilm.[19] U druhé kategorie lesa byla hlavní dřevinou uvedena borovice. Původní lužní les je na indikačních skicách (1839) zakreslen pouze v Mošnici a Strži.[20] Tomu odpovídá i informace na Lesnické mapě před rokem 1850, kde je uváděno druhové složení porostu v jednotlivých dílech lesa v Mošnici. Je to jednak lesnatá část a část měkkého luhu a bažin. Severní, tj. hraniční část byla tvořena jilmovou doubravou, zatímco ve střední části mezi měkkým luhem rostla topolová a jilmová doubrava. V jižní a východní části území je zakreslena jilmová doubrava s dominancí dubu. V současnosti bylo složení změněno ve prospěch dubu, jasanu, javoru babyky a lípy srdčité, tj. společenstvo tvrdého luhu nížinných řek.[21]

Ještě v 19. století se areál hřebčína nacházel na území katastrální obce Selmice o rozloze 14,23 km^2. Dnes jsou Kladruby nad Labem samostatnou obcí o výměře 23,8 km^2 se čtyřmi katastrálními územími (k. ú. Kolesa, k. ú. Komárov, k. ú. Bílé Vchynice a k. ú. Kladruby nad Labem). Stejně tak jsou samostatnou obcí Selmice zabírající jedno katastrální území o výměře 5,42 km^2. Areál hřebčína je součástí katastrálního území Kladruby nad Labem, části katastrálních území Hlavečník, Semín a části katastru obce Selmice, kde se nachází stáje Františkov.[22]

Typ historické krajiny. Provoz hřebčína v průběhu času na straně jedné přetvořil původní přírodní ráz území rozsáhlého lužního lesa, na druhé straně vytvořil zcela specifický ráz dochované historické klasicistní krajiny.[23] Dominantním typem se

---

[18] NA Praha, Duplikát Stabilního katastru (1839–1860), Chrudimsko, Protocoll, welches am heutigen Tagen über die Klasifikation der Grundfläche in der Gemeinde Selmitz nach den Anordnungen des § 38 der Belehrung zur Vornahme der Vorarbeiten für die Grundertragschätzungen aufgenommen wurde (1847), inv. č. Dupl SK 1279.

[19] NA Praha, Duplikát Stabilního katastru (1839–1860), Chrudimsko, Waldschätzung Elaborat Gemeinde Selmitz (1851), inv. č. Dupl SK 1279.

[20] Indikační skici Stabilního katastru (jako pozn. 12).

[21] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13); SOA Zámrsk, Státní hřebčín Kladruby nad Labem, Lesnická mapa Mošnice (před 1850), Kladruber Revier, Section VII, ad III.

[22] I. TRPÁKOVÁ, 5.2. Areál hřebčína (jako pozn. 5).

[23] Ivana TRPÁKOVÁ, Ekologická interpretace starých mapových a písemných pramenů. Ecological interpretation of historical maps and resources, Autoreferát doktorské disertační práce, Fakulta životního prostředí, Česká zemědělská univerzita Praha 2012, s. 4–5 a 14–16, ČZU Praha, sign. D2850.

stala **zemědělská krajina luk a pastvin**, s převažujícím ortogonálním členěním prostoru jednotlivých dílců, místy se solitérními stromy, či skupinkami stromů uvnitř. Dílce pastviny jsou orientovány západovýchodním směrem v širokém pásu ve střední části areálu. Jednotlivé pastviny a louky jsou odděleny zavlažovacími a odvodňovacími kanály lemovanými dřevinným porostem a cestami doplněnými alejemi jako významnými prvky této komponované krajiny.[24] Liniové porosty stromů a keřů lemující pastevní dílce, doprovázející vodní toky a cesty jsou jedním z hlavních prostorových prvků typických pro kladrubskou krajinu. Poskytují stín koním a zároveň slouží jako větrolamy a slunolamy. Charakteristickým prvkem v této části klasicistní krajiny je bílé dřevěné ohrazení pastvin. Výrazným charakteristickým prvkem této komponované krajiny jsou aleje při hlavních osových cestách (liniích) areálu.

Druhým typem krajiny je **krajina lužních lesů** při březích Labe, doprovázených mokřady a mrtvými říčními rameny, podél jižní hranice areálu. Tato část krajiny je nepravidelného členění, závislého na situaci toku Labe, který určoval přírodní rytmus v podobě periodicky opakujících se záplav s obdobími sucha. V části tohoto prostoru byl vytvořen přírodně-krajinářský park Mošnice v místě původního lužního lesa. Třetím základním typem této krajiny je **lesní masiv** bývalého císařského lesa v severní části areálu, dnes les hospodářského charakteru.[25]

Pásové uspořádání stěžejních krajinných struktur této krajiny, zbytků lužního lesa při Labi, středního pásu pastvin a luk a severního pásu masivu hospodářského lesa, je dáno linií řeky Labe, předobrazu vůdčí charakteristiky areálu hřebčína, široké linie ve směru východ-západ, tedy ve směru toku řeky. Tuto lineární strukturu potvrzují také osy v podobě hlavní kompoziční osy spojující dvůr v Kladrubech s dvorem Františkov monumentální 3,5 km dlouhou centrální osovou cestou, lemovanou dvouřadou lipovou alejí, souběžné s ní pak jsou to Dlouhé aleje při hranici masivu lesa a pastvin a v lese tzv. Herránův průklest.[26]

V roce 1992 byly Výborem pro světové dědictví přijaty **tři základní kategorie kulturních krajin**, které jsou v překladu uvedeny v metodických publikacích pro národní účely. Jedná se o kategorie 1) *komponované kulturní krajiny navržené a vytvořené záměrně člověkem*, 2) *organicky vyvinuté krajiny*, a to jak krajiny reliktní, tak kraji-

[24] Pavel TRPÁK – Ivana TRPÁKOVÁ, Případová studie Historické krajiny – Kladruby nad Labem, in: Ochrana přírody a krajiny v České republice. Vybrané aktuální problémy a možnosti jejich řešení. I. díl, red. Ivo Machar – Linda Drobilová a kol., Olomouc 2012, s. 49–56 (studie je na digitálním paměťovém nosiči kompendia).

[25] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK – Alois PAVLÍČKO – Jiří GRULICH – Josef KRAUSE – Vladimír JANEČEK – Kristina JANEČKOVÁ – Kateřina GDULOVÁ, Významné krajinné struktury, in: Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022, s. 47–74.

[26] I. TRPÁKOVÁ, 5.2. Areál hřebčína (jako pozn. 5); I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – A. PAVLÍČKO – J. GRULICH – J. KRAUSE – V. JANEČEK – K. JANEČKOVÁ – K. GDULOVÁ, Významné krajinné struktury (jako pozn. 25).

ny stále se vyvíjející, a 3) *asociativní kulturní krajiny*. Je patrné, že prvotním východiskem k typologii historické kulturní krajiny je způsob ovlivnění krajiny člověkem. Z toho vychází metodika Typologie historické kulturní krajiny České republiky, rozvíjející tři základní kategorie a navazující publikace s uvedenými konkrétními příklady jednotlivých kategorií a typů historických kulturních krajin v ČR. V této publikaci jsou uvedena území s výraznými kulturními hodnotami, která nejsou památkovými zónami a nemají často ani jiný způsob památkové ochrany. Krajiny památkových zón jsou představeny v dřívější publikaci (2015) stejného autorského kolektivu.[27] Protože kladrubská krajina hřebčína byla vyhlášena památkovou zónou až na konci roku 2015 a v roce 2019 zapsána na seznam památek UNESCO, není uvedena v žádné z těchto publikací. Z hlediska typologie historické krajiny je tato krajina syntézou živé organicky se vyvíjející krajiny a komponované krajiny člověkem se specifickým funkčním určením chovu ceremoniálních kočárových koní. Tato vyvíjející se krajina je uspořádána s využitím přírodních daností, do dvou kontrastních ale navzájem provázaných částí, formálně uspořádané pastevní krajiny s klasicistní architekturou dvorů a přírodně-krajinářského parku.[28] Svojí polohou při pravém břehu řeky Labe a vazbou na tuto linii se Kladruby dotýkají lineární industriální krajiny, k tomuto typu však nepatří. Byť se i tohoto území dotkla regulace Labe navržená v počátku 20. století.[29]

Krajinný ráz.[30] Kladrubská krajina je rozdělena na několik hierarchicky uspořádaných prostorových jednotek, oblastí, prostorů a míst krajinného rázu. Oblasti krajinného rázu reprezentující určitý charakter utváření krajiny z hlediska geomorfologie, vegetačního krytu, charakteru a formy osídlení a hospodářského využití. Jedná se o severní oblast celoplošně zalesněnou, téměř nečleněnou část krajiny, oblast s harmonickými vztahy narušenými holosečemi a plantážemi lesních školek, výrazně se odlišující od zbytku území. Svým okrajem je lesní porost zřetelně oddělen od otevřené pastevní krajiny náležející do nejcennější, druhé, jižní oblasti krajinného rázu. Zde

---

[27] Věra KUČOVÁ, Kulturní krajiny v České republice v kontextu programu světového dědictví, Cultural Landscapes in the Czech Republic in the World Heritage Agenda Context, in: Ochrana kulturní krajiny. Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Cultural landscape conservation. The organisation of Cultural Landscapes with Special Regard to Horse Breeding, ed. Pavel Douša – Miroslava Geyerová – Jakub Racek, Kladruby nad Labem 2017, s. 25–40; Marek EHRLICH – Karel KUČA – Věra KUČOVÁ – Božena PACÁKOVÁ – Marie PAVLÁTOVÁ – Alena SALAŠOVÁ – Markéta ŠANTRŮČKOVÁ – Ivan VOREL – Martin WEBER, Typologie historické kulturní krajiny České republiky, České Budějovice 2020; Karel KUČA – Ondřej MALINA – Alena SALAŠOVÁ – Martin WEBER a kol., Historické kulturní krajiny České republiky, Průhonice 2020.

[28] R. ZÁMEČNÍK – Z. NOVÁK, Důvody na zařazení (jako pozn. 6).

[29] SOA Zámrsk, SHK – vodohospodářské mapy, Situační plán (jako pozn. 13).

[30] Jiří KUPKA, Krajinný ráz, in: Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022, s. 74–81.

byly vymezeny tři krajinné prostory charakterově oddělené. Zaprvé geometrizovaná komponovaná pastevní krajina v centrální části území, členěná liniemi alejí a stromořadími podél cest a vodotečí a bílými ohradami, vymezujícími jednotlivé pastevní a luční dílce s bodovou strukturou solitérů a komponovaných skupin stromů. Je zřetelně vymezená na severu okrajem lesa a na jihu okrajem Labské nivy. Území je se zřetelnou harmonií měřítka a vztahů. Uvnitř tohoto prostoru jsou krajinné póly – kulturní dominanty území. Jsou to stájové dvory Kladruby a Františkov, méně akcentovaný stájový dvůr Josefov a další historicky či architektonicky cenné objekty v krajině. Druhý prostor je krajinářsky cenná lokalita, krajina Labské nivy s přírodními a přírodě blízkými scenériemi vázanými na tok Labe s jeho slepými a mrtvými rameny, břehovými a doprovodnými porosty a nivní vegetací na jižním okraji území. Sem patří reprezentativní část, přírodně-krajinářský park Mošnice. Přítomné harmonické měřítko a vztahy jsou dané přírodě blízkým charakterem a scenériemi přírodně-krajinářského parku. Třetím prostorem je zemědělská krajina s převahou orné půdy jižně, západně a východně od Selmic. Jde o plochou, otevřenou a intenzivně zemědělsky využívanou krajinu velkého měřítka s prvky mimo lesní zeleně. V kontextu s přírodě blízkým okolím působí relativně harmonicky i přes vedení vysokého napětí. Na základě hodnocení byla vytvořena mapa krajinného rázu území kladrubské krajiny.[31]

Přírodní charakteristiky kladrubské krajiny[32]

Území areálu Kladrubského hřebčína náleží z **geomorfologického hlediska** do celku Východočeské tabule, podcelku Pardubické kotliny a okrsků Východolabská niva, s územím při Labi, a Kladrubská kotlina s územím severně od Mošnice. Terén krajiny je plochý o nadmořské výšce 200–210 m n. m., s výraznými depresemi slepých ramen a s minimálními sklony bez rizika vodní eroze, doplněný tůněmi, jezírky se zbytky původních lužních porostů a četnými tvary fluviální činnosti, mělkými protáhlými sníženinami a nízkými vyvýšeninami v jižní části krajiny.[33] Od dnešního koryta řeky Labe lze sledovat dvě základní říční terasy. Nejnižší terasa, včetně sníženin slepých

[31] Jiří KUPKA – Kateřina GDULOVÁ, Vyhodnocení krajinného rázu. Specializovaná mapa s odborným obsahem N_{map}, online: https://www.fzp.czu.cz/cs/r-6899-projekty-a-spoluprace-s-praxi/r-6923-projekty/r-15618-krajina-pro-chov-a-vycvik-ceremonialnich-kocarovych-koni-v-kladrubech-n-l#i-f7a802ee25984dd83b82fc3c5bc70d8d [cit. 15. 5. 2023].

[32] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK – Alois PAVLÍČKO – Jiří GRULICH – Josef KRAUSE – Vladimír JANEČEK – Kristina JANEČKOVÁ, Přírodní charakteristiky krajiny, in: Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022, s. 8–20.

[33] Souhrn doporučených opatření pro Evropsky významnou lokalitu Kladruby nad Labem CZ 0533689, AOPK ČR, in: Příloha 6. Ostatní dokumenty. Dokumentace UNESCO Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních koní Kladruby nad Labem, Česká republika 2018.

ramen je zaplavována. Z hlediska biogeografického leží území na okraji Pardubického bioregionu a orograficky náleží do Polabské nížiny. Klimaticky spadá území do mírně teplé klimatické oblasti T2, podléhající spíše přechodnému rázu podnebí. Vzhledem k nadmořské výšce je území relativně vlhké, s mírnou zimou. Převažuje západní a severozápadní vítr. Geologickým podkladem v tomto území je křídový útvar opuk, svrchnoturonských slínů a slínovců, převrstvený holocenními a pleistocenními fluviálními naplaveninami, místy překrytými vátými písky.[34] Dnešní tok Labe lemují hlinité a hlinitopísčité holocenní náplavy, nejširší u obce Kladruby nad Labem. Severně od silnice Kladruby – Selmice jsou vystřídány vátými písky. Na tomto geologickém podkladu se vytvořily podzolované a nivní půdy, ve sníženinách s vysokou hladinou podzemní vody potom nivní půdy glejové a luční drnoglejové. Drnoglejové půdy jsou v severní, západní a východní části v územích zvlněných terénních depresí. Nivní půdy jsou obohaceny materiály z horního toku Labe. Z tohoto důvodu mají červenohnědé zbarvení. Jedná se o typické fluvizemě zvané labská červenka. Půdy jsou hlinité, písčitohlinité, dobré jakosti, mírně až středně humózní. V severní části území jsou to půdy slabě podzolované, v substrátu převládá jemný křemitý písek. Jsou lehké, vysušené a sypké, s kyselou reakcí a nízkou sorpční kapacitou.[35] Půdní složení je doloženo na pedologické mapě pozemků Hřebčína v Kladrubech nad Labem z roku 1925 a v duplikátu Stabilního katastru, resp. oceňovacího protokolu klasifikace kultur tehdejší katastrální obce Selmice (1855).[36] Půda tehdejšího zbytku lužního lesa je hodnocena jako hluboká humózní půda s pískem pevně provázána. Ještě severněji navazující pastviny jsou tvořeny ve svrchní půdě humózním pískem s jílem na podkladu čistého písku, písku železitého, či písku ostrého.[37]

Z hlediska **hydrologických poměrů** patří území do povodí toku Labe, který tvoří jižní hranici území. Dále je území zásobováno srážkovou a podzemní vodou. Hladina podzemní vody je vázána na hladinu Labe, která je zhruba 4 m pod úrovní terénu. V zájmovém území se rovněž nacházejí odstavená říční ramena v různém stupni vývoje. Některá vznikla při regulaci Labe v minulém století, jiná vznikla dříve přirozeným vývojem. V území je jeden menší rybník Cihlák. Od severu přes území parku Mošnice teče Strášovský potok ústící do ramene Labe. Tento potok v sušším období vysychá. Voda do areálu Národního hřebčína Kladruby nad Labem je přiváděna také otevřeným korytem Kladrubského náhonu, vybudovaného v r. 1796, napájeného

[34] Martin CULEK a kol., Biogeografické členění České republiky, Praha 1996, s. 57.

[35] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – A. PAVLÍČKO – J. GRULICH – J. KRAUSE – V. JANEČEK – K. JANEČKOVÁ, Přírodní charakteristiky (jako pozn. 32).

[36] SOA Zámrsk, SHK – pedologické mapy, Pedologická mapka pozemků hřebčína v Kladrubech n/Lab (1925), inv. č. 2311 mapa č. 40; Protocoll welches am heutigen Tagen über die Klasifikation der Grundfläche (jako pozn. 18).

[37] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13).

z Opatovického kanálu, vybudovaného v roce 1513, tak aby byla zajištěna voda pro závlahy luk. Dále je zde hustá síť náhonů a struh sloužících jak k odvodnění, tak k zavlažení. Byla vybudovaná ve 2. polovině 19. století, v souvislosti s dřívějšími častými záplavami nivy střídanými obdobími sucha, ovlivňujícími produkci píce. Tato soustava je dokumentována např. na plánech autorů projektů odvodnění a zavodnění z roku 1876 od Ing. Boleslava Trojana pro Kladruby a Selmice a z roku 1880 od Ing. Karla Hůlky pro východní část areálu.[38] Zajímavé je, že tyto návrhy byly zpracovány v období suché klimatické epizody s vysoce podnormální srážkovou činností v letech 1863–1880.[39]

Fytogeograficky se území řadí do Českého termofytika, fytogeografický okres 15, podokres 15c, Pardubické Polabí, do vegetačního výškového stupně planárního. Potenciální vegetací jsou především luhy asociace *Ficario-Ulmetum campestris*, podél menších vodních toků možno i *Pruno-Fraxinetum*. Na vyšších štěrkových terasách jsou to acidofilní doubravy *Genistogermanicae-Quercion*, pravděpodobně s autochtonní borovicí. Na slatinných stanovištích je vegetace svazu *Alnion glutinosae.* Podle rekonstrukční geobotanické mapy byl původním společenstvem úvalový luh s vysokou hladinou podzemní vody a s pravidelnými záplavami.[40] Toto společenstvo je částečně zachováno na území přírodně-krajinářského parku Mošnice a slepých ramen Labe. Dominuje zde jilmová doubrava (*Querco-Ulmetum*) se zástupci dub letní, jasan ztepilý*,* jilm habroslistý.[41] Před regulací Labe zde byla topolová doubrava (*Quercetopopuletum)* s jasanem ztepilým, topolem černým a dubem letním, v podrostu bez černý a střemcha hroznovitá, vázaná na zónu častých záplav. Po regulaci se snižováním hladiny podzemní vody začala převažovat jilmová doubrava s jasanem ztepilým, jilmem habrolistým, dubem letním, olší lepkavou, habrem obecným, vtroušeně třešeň ptačí, lípa srdčitá, javor mléč, klen a babyka, v podrostu bez černý, střemcha hroznovitá, svída krvavá, brslen evropský, kalina obecná, hloh, trnka, ptačí zob a líska obecná. Na podmáčených lokalitách slepých ramen jsou dnes již zřídka zachována společenstva vrbo-topolových luhů s vrbou křehkou, bílou a topolem černým. Jedná se o vývojová stadia topolových a jilmových doubrav. Dále vzácná společenstva křovitých vrb, spo-

[38] NA Praha, fond Úřad nejvyššího dvorského štolby ve Vídni (dála jako NDŠ), Mapa pozemků, budov a zavodňovací a odvodňovací soustavy na lukách hřebčína Kladruby a Selmice, Übersichtskarte der k. k. Hofdomäne Kladrub, autor: Boleslav Trojan (1876), inv. č. 720, mapa č. 53; Tamtéž, Plan einer rationellen Wiesenbau – Anlage für einer Theil der Wieseflächen bei der k. k. Hof-Ärar Herrschaft Kladrub, autor: Karel Hůlka (1880), inv. č. 721, mapa č. 54.

[39] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK, Proměny polabské krajiny Národního hřebčína Kladruby nad Labem ve světle starých map a archivních podkladů, HG 35, 2009, s. 199–212.

[40] Rudolf MIKYŠKA a kol., Geobotanická mapa ČSSR. 1. Vegetace ČSSR. Textová část, Praha 1968.

[41] Zdenka NEUHÄUSLOVÁ, Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky. Map of potential natural vegetation of the Czech Republic. Textová část, Praha 1998.

lečenstva měkkého luhu, která jsou vývojovými stadii vrbo-topolového stromového luhu, většinou silně zredukována úpravami toků. Přirozenou součástí lužních lesů je i vodní vegetace jak proudících vod, tak slepých a mrtvých říčních ramen ve všech stadiích zazemňovacího procesu, od vodních společenstev, přes slatiny a zaplavované louky až po mokřadní olšiny. Na část lužního lesa navazovaly na vátých píscích borové doubravy, případně acidofilní doubravy. Všechna tato společenstva jsou dnes zastoupena velmi zřídka.[42] Některá sukcesní stadia charakterizující zazemňovací proces byla během revitalizace odstavených říčních ramen v letech 2006–2008 redukována.[43]

Kontrast vegetace je dán přítomností nivní vegetace a vegetace acidofilní na říčních terasách. Této charakteristice odpovídá zobrazení na jednom z nejstarších historických dokladů o proměnách labské nivy, Plánu území královského českého hřebčína v Kladrubech a Selmici z 18. století, který zobrazuje původní stav a navržené změny velikosti a struktury lužního lesa v Mošnici a Strži a lesa v severní části území. Plán popisuje i funkci jednotlivých částí území. Na zákresu je dokumentován tvrdý luh v lese v Mošnici a měkký luh při meandrech a na přilehlých bažinatých lukách.[44]

V oblasti dnešního přírodně-krajinářského parku Mošnice, dříve lužního lesa, byla v 70. letech 20. století nevhodně vysázena smrková křídla. V popisu k I. vojenskému mapování je severní komplex lesa charakterizován jako velký, hustý, vysoký les mezi Selmicemi a Komárovem, s průseky a cestami vedoucími tímto lesem a písčitým okolím. Cesty jsou dobré i pro těžké vozy. Od Svárova je tento les již bahnitý a za mokra obtížně průjezdný. Je třeba poznamenat, že příslušný list č. 128 I. vojenského mapování obsahuje jak oblast Novodvorska a Žehušicka, tak areál hřebčína Kladrub nad Labem.[45]

Toto vzácné území je **chráněno dle zákona č. 114/1992 Sb.**, o ochraně přírody a krajiny. Jedná se o významné krajinné prvky (VKP) zahrnující vodní toky, jejich nivy, lesní porosty, rybníky a parky. Mezi VKP nejsou zařazeny upravené vodní toky, tj. odvodňovací příkopy, na rozdíl od tůní a slepých ramen. Toto územní je také součástí systému ekologické stability (ÚSES) jehož prvky se uplatňují v obraze krajiny.

---

[42] J. FARKAČ – J. HAŠKOVÁ – O. LEISKÝ – Z. LIPSKÝ – P. MUSIL – E. NOVÁKOVÁ – H. RAMBOUSKOVÁ – O. ŠRÁMEK, Studie ekologické optimalizace (jako pozn. 14); I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. č. 13).

[43] Miloslav ŠINDLAR – Jiří KAPLAN – Dana VOJTĚCHOVÁ – Jan ZAPLETAL a kol., Revitalizace soustavy odstavených ramen v areálu hřebčína Kladruby nad Labem, RDS – Průvodní technická zpráva, Býšť 2006.

[44] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Plán území (jako pozn. 12).

[45] Pro extrakt popisu k sekci č. 128 souhrnně popisující podmínky dané části krajiny, řeky, cesty, lesy, bažiny rybníky, terénní vyvýšeniny, zemské silnice a lesy srov. Věra VÁVROVÁ – Markéta ŠANTRŮČKOVÁ, Krajina Novodvorska a Žehušicka v popisu k 1. vojenskému mapování, HG 35, 2009, č. 1, s. 213–228, zde s. 223.

Z hlediska územního systému ekologické stability stojí nejvýše řeka s nivou. Území je součástí nadregionálního biokoridoru Polabský luh – Bohdaneč (NRBK 1) jako širší pravobřeží Labe v ose východ-západ. Park Mošnice se Strží je vzhledem k zachovalosti společenstev slepých ramen a porostů tvrdého a měkkého luhu regionálním biocentrem. Z hlediska ochrany přírody a krajiny jsou v území 3 hlavní skupiny biotopů, a to plochy s vazbou na původní biotopy jako refugia a zdroj vymizelé biodiverzity v okolní intenzivně obhospodařované krajině, mozaika ze zbytků světlých nížinných lesů a na ně navázané druhy a extenzivně využívané přírodní plochy, včetně výsadeb dřevin a dožívajících stromů. Na území je též velké množství ovocných stromů, nacházejících se v alejích.

Kladrubská krajina je díky své kvalitě součástí **evropské soustavy přírody Natura 2000** určené k ochraně nejvzácnějších a nejvíce ohrožených druhů rostlin a živočichů a nejvzácnějších přírodních stanovišť na území Evropské unie. Podstatou je ochrana biologické rozmanitosti. Část tohoto území o výměře 450,0339 ha je zařazeno jako evropsky významná lokalita (EVL) CZ0533698 s názvem Kladruby nad Labem, tvořená především bezlesou vegetací. Tato lokalita se nachází na pravém břehu řeky Labe mezi obcemi Kladruby nad Labem a Selmice a zahrnuje podstatnou část areálu hřebčína. Převažují v ní kulturní louky a pastviny rozdělené cestami, které jsou lemovány alejemi starých stromů. Přírodě blízké biotopy jsou soustředěny v jižní části EVL, při břehu Labe, nazývané Mošnice. Celý areál EVL má zásadní význam z hlediska výskytu arborikolní fauny v Polabí, reprezentované páchníkem hnědým (*Osmoderma eremita*), lesákem rumělkovým (*Cucujus cinnaberinus*).

Protože kladrubské území nebylo postiženo převratným zorněním nivy Labe, je zde v současnosti velký výskyt více než 30 zvláště chráněných druhů. V území se vyskytuje i řada dalších významných a chráněných druhů jak bezobratlých, tak obratlovců. Doložen byl výskyt osmi druhů obojživelníků, čtyř druhů plazů, více než osmdesáti druhů ptáků a pěti druhů netopýrů. Krajina Kladrubských koní má vliv na udržení významných druhů rostlin a živočichů včetně těch nejvíce chráněných s vazbou na konkrétní biotopy. Např. modrásek pumpavový (*Aricia agestis*) je druh vázaný na devaterník (*Heliantheum sp.*), jehož výskyt je podporován pastvou koní. Obdobně otakárek ovocný (*Iphiclides podalirius*) žije na krátkostébelnatých trávnících, otevřených plochách, či solitérních křovinách. Pro vzácný hmyz je nejvýznamnější otevřená krajina s rozptýlenou zelení a stromy ve všech stádiích vývoje.[46] Na druhou stranu se v současných záznamech nevyskytuje vůbec dnes ohrožený druh, koroptev polní (*Perdix perdix*), která v tomto území patřila k běžně lovené pernaté zvěři. Asi od 2. poloviny 20. století byl zde zaveden intenzivní chov bažantí zvěře, s odpovídajícími negativními úpravami přírodně-krajinářského parku v Mošnici, který zde úplně nahradil dříve lovenou koroptev. Tento intenzivní chov bažantů byl na počátku 21. století zrušen.

[46] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – A. PAVLÍČKO – J. GRULICH – J. KRAUSE – V. JANEČEK – K. JANEČKOVÁ, Přírodní charakteristiky (jako pozn. 32).

Zatímco z dříve „škodné zvěře“ jako např. veverka a jestřáb se staly ohrožené druhy, tak ostříž se stal silně ohroženým druhem a strnad luční dokonce kriticky ohroženým druhem.[47]

Kladrubský kůň

V předbělohorském období se kůň stával nepostradatelným pomocníkem v zemědělství a nabýval stále většího významu v dopravě a ve vojenství. S nástupem humanismu a renesance se vytvářel i nový, přátelský vztah člověka s koněm. Důkazem je zvláštní péče věnovaná koním. Traduje se, že pěkné koně chovali na Čáslavsku a Nymbursku. V této době, ve 2. polovině 16. století byl též založen císařský hřebčín v Kladrubech nad Labem, kde byl později vyšlechtěn kůň s vynikajícími vlastnostmi, jehož chov přes překážky v různých obdobích přetrval dodnes.[48]

Starokladrubský kůň je české plemeno koně chovaného u nás téměř 450 let. Řadí se k teplokrevným plemenům. Toto plemeno je charakteristické třemi základními znaky, a to klabonosem, mohutností a vysokými chody typickými pro ceremoniální kočárové koně. Je unikátem a zároveň národní kulturní památkou. Tento kůň si po staletí udržel své charakteristické vlastnosti jako jsou tvrdost, dlouhověkost, vynikající plodnost, mateřské vlastnosti, schopnost tahu, ale také psychickou vyrovnanost. Původ kladrubského koně je italsko-španělský. Zakladatelem dnešních starokladrubských běloušů chovaných v tradičních liniích Generale, Generalissimus, Sacramoso a Favory je italsko-španělský vraník Peppoli (narozen 1764 v soukromém hřebčíně v severní Itálii). Jeho synem byl bělouš Imperatore (narozen 1775 v Kopčanech), který zplodil bělouše Generale (narozen 1787 tamtéž), praotce dnešní linie starokladrubských běloušů rodu Generale. Chov se postupně typově sjednotil a ustálil ve svých charakteristických znacích. Chovaná populace byla původně barevně pestřejší, později zůstala již téměř po dvě století jen dvě stáda, bílé reprezentované kmeny Generale a Generalissimus a vrané reprezentované kmeny Sacramoso a Napoleone (poslední jmenovaný již zanikl). Nová linie je založena lusitánským (portugalským) hřebcem Rudolfo. Lusitánský kůň se vyskytuje ve všech základních barvách, ale převládají bělouši.[49]

---

[47] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13).

[48] Magdalena BERANOVÁ – Antonín KUBAČÁK, Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Praha 2011, s. 213.

[49] Dagmar SVOBODOVÁ, Celkové hodnocení chovu kladrubského bělouše v hřebčíně Favory. Diplomová práce, Agronomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praze 2000; Jarmila MORAVCOVÁ, Úvod k sdruženému inventáři Fondů Státní hřebčín Kladruby nad Labem, Ústav pro plemenářskou biologii – stanice Kladruby nad Labem. Inspekce státních ústavů pro chov koní, SOA Zámrsk 1963.

Součástí Kladrubského areálu jsou tři dvory s přináležejícími pastvinami. Jsou to vlastní dvůr Kladruby, dvůr Františkov a dvůr Josefov. V Kladrubském hřebčíně se provádí tradiční způsob stádového pastevního odchovu, kdy se chovatelský um předává z generace na generaci. Koně a jeho chování formuje způsob odchovu, režim hřebčína a prostředí. Součástí výcviku je i krajina se systémem lesních a polních cest. Hříbata jsou po narození přivykána na přítomnost člověka. Po několika dnech po narození jsou hříbata přesunuta do volných stájí, kde přichází do kontaktu s ostatními vrstevníky a tím dochází k jejich socializaci. Klisny a hříbata jsou spolu vyháněny každý den na pastvu. Večer jdou zpět do svých stájí. Za parného léta může být režim obrácený, večerní pobyt na pastvinách a denní ve stáji, z důvodu příznivějšího klimatického prostředí. Velikost pastvin je úměrná velikosti stáda, tj. v průměru je pastvina 5 ha pro 20–40 koní. Záleží přitom na kvalitě porostu. Na jedné pastvině se pase dva až tři týdny a pak jsou koně vyháněni na další pastvinu. Koně nemají důvod opouštět pastvinu, a proto nemusí být ohrady příliš vysoké. Hřebci mají vždy vlastní výběh pro jednoho hřebce o rozloze 20 x 40 m s vyšším ohrazením, z důvodu zamezení vzájemných útoků. V minulosti byli mladí hřebci po základním výcviku přesunuti do vídeňských dvorních stájí nebo prodáni. Plemenným hřebcem se většinou stal až jedinec, který se vrátil zpět z Vídně po několika letech služby. V současnosti po ročním výcviku zakončeném výkonnostními zkouškami jsou nejlepší hřebci zařazeni do chovu, nebo mají status rezervních plemenných hřebců a mohou být mimo jiné poskytnuti jako plemeníci privátním chovatelům prostřednictvím zemských hřebčinců. Z ostatních hřebců určených na prodej, jsou vybraní jedinci dodáváni do královských stájí k ceremoniální službě. Nemohou být pak již využíváni pro chov, protože se takto využívají výhradně valaši.

Na podobu koně, jeho získané vlastnosti, chování a výkonnost má vliv také krajina kladrubského hřebčína. Prostorné pastviny umožňují odchovávat koně co nejpřirozenějším způsobem, a to ve stádě s co nejdelším pobytem venku. Cestní síť poskytuje vhodné prostředí pro výcvik koní v tahu, louky a les pro výcvik pod sedlem. Vodní složka v krajině umožňuje do každodenního výcviku zapojit překonávání vodní překážky, a tak zajistit navykání koní na vodní živel. Klíčová k režimu chovu koní je Selmická alej, hlavní komunikační osa. Okolo ní je umístěna převážná část pastevních dílců. Slouží jednak jako hlavní cesta stád na jednotlivé pastevní dílce ze dvorů Kladruby nad Labem a Františkov. Zároveň se po ní několikrát za rok přesouvají tzv. „po kopytě“ určité skupiny koní při převádění z jedné chovné kategorie do druhé. Patří to k provozním rituálům života v krajině. Není to tedy jen hlavní osová linie z hlediska kompozice krajiny, ale také funkční osa denního a ročního režimu hřebčína.[50]

V současnosti chová hřebčín asi 500 starokladrubských koní, z toho 250 běloušů v Kladrubech nad Labem a 250 vraníků ve Slatiňanech. Kromě tradičního chovu

[50] Jiří MACHEK – Karel REGNER, Chov a výcvik starokladrubského koně v krajině, in: Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022, s. 186–214.

v Národním hřebčíně Kladruby nad Labem existují ojediněle i další menší soukromé chovy.[51]

Historická krajina Národního hřebčína Kladruby nad Labem: zásadní etapy vývoje a pramenná dokumentace, možnosti studia

Přestože okolí Kladrub nad Labem se nacházelo v labské nivě s měkkým luhem, periodicky zaplavovaným, a bylo tedy obtížně využitelné k zemědělskému hospodaření, splňuje toto území podmínky označení za území s výskytem archeologického dědictví. Registrovány jsou zde aktivity osídlení několika etap doby bronzové, doby hradištní a rozptýlené pozdně středověké a ranně novověké venkovské osídlení.[52] Z k. ú. Kladrub a nejbližšího okolí jsou nálezy z období lužické kultury (archeologická kultura doby bronzové a železné) a nálezy pozdně středověké keramiky. Nálezy z k. ú. Semín na vyšší písčité duně a v blízkosti meandrujícího toku Labe, spolu s nálezy sídlištní lužické keramiky, dávají předpoklad pozůstatků sídliště. Stejně tak název louky Zemanství by mohl vypovídat o dřívější usedlosti. Jiným zajímavým nálezem je nález bronzové sekyrky v k. ú. Selmice.[53] Toto vše svědčí o dávném osídlení tohoto území.

Už v raném středověku byly zdejší lužní lesy káceny a vytěžené dřevo plaveno po Labi do měst. Vlastní ves Selmice patřila od roku 1142 **sedleckému klášteru**. Roku 1368 je v Selmici doložen farní kostel.[54] František Palacký datuje jednu z prvních písemných zmínek o Kladrubech do roku 1340. Stejně tak zmiňuje tradici chovu koní v našich zemích pro potřeby panovníka doložené zvláštním druhem regálií v podobě kobylích polí: „*Mimo to museli po svých kobylích polích chovati koně královské vedle svých obecních pro zemskou potřebu…*“[55] Kladruby nad Labem (Kladruby Labské), původně zvané *Kladorubi* byly farní vsí při pravém labském břehu, v tehdejším (tj. v době Palackého) hejtmanství Pardubice a okrese Přelouč. Dříve je zde připomínáno sídlo vladyky. Zároveň mezi Semínem a Kladruby u Přelouče je též připomínána ves Kladerubky, kde stával pustý kmetcí (tj. selský) dvůr, který byl se statkem Semínským

[51] Online: https://www.nhkladruby.cz/historie [cit. 15. 5. 2023].

[52] Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště Pardubice, Ing. Koupalová – PhDr. Šulcová, Písemné vyjádření k dokumentaci pro stavební povolení a realizaci stavby „Revitalizace soustavy odstavených říčních ramen v areálu Národního hřebčína Kladruby nad Labem“, NPU-361/7791/2006/Kou, 2006.

[53] Tomáš ZAVORAL, Zajímavé nálezy (nejen) zlomků pozdně středověkých kamnových kachlů z Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, Praehistorica 33, 2016, č. 1–2, s. 461–477.

[54] Emanuel POCHE a kol., Umělecké památky Čech 3 [P/Š], Praha 1980, s. 306.

[55] František PALACKÝ, Popis Královstwí českého, Praha 1848; František PALACKÝ, Dějiny národu českého, I. díl. Od prvověkosti až do roku 1253. Přílohy A/Staroslovanské právo. 11 Zemské roboty. Sedláci, Praha 1939, s. 424.

přikoupen roku 1497 k Pardubicům Vilémem z Pernštejna od Jana Zdechovského ze Sekyřic.[56]

Od 16. století jsou Kladruby součástí **komorního pardubického panství**. Založení koňské obory v této části Polabí je doloženo v urbáři Viléma z Pernštejna před rokem 1522. Jak udává literatura, byli koně chováni ještě v 16. století spolu s vysokou zvěří v oborách, ohrazených pastvinách a řídkých lesích při řekách.[57] Císař Ferdinand I. roku 1560 po převzetí území do vlastnictví zřídil na území vsí Kladrub a Selmice velkou dvorskou oboru pro chov koní, jako základ pro odchov koní do dvorských stájí a všech panství v Polabí. Byl to největší ústav pro chov koní v našich zemích. Tato obora vznikla jako součást rozsáhlé akce, svádění selské půdy, kdy dal císař Ferdinand I. vysídlit poddané Kladrub nad Labem a Selmice spolu s dalšími třemi obcemi Liples, Komárov a Kolesa, kde zřídil velký revír pro lovnou zvěř.[58] Vlastní císařský hřebčín založil roku 1579 císař Rudolf II. V nové oboře již nebyli koně chováni v polodivokém stavu s jeleny, ale podle šlechtitelských zásad plánovitého chovu. Byli chováni v závislosti na klimatickém období venku nebo ve stáji, odděleně klisny od hřebců. Takto byly vytvořeny předpoklady pro vytváření nových rázů koní s novými vlastnostmi a schopnostmi. Pro tento typ podržela čeština starý název obora a současně převzala německé označení hřebčína „kštít" nebo štít z Gestütt. Habsburští panovníci takto chovali jezdecké a kočárové koně ve vlastní režii, a to ve dvou nově zřízených hřebčínech, v Kladrubech a v Lipici.[59] O založení hřebčína v Lipici rozhodl císař Rudolf II. rok po založení hřebčína v Kladrubech. Hřebčín byl založen jeho strýcem, arcivévodou Karlem. Základem chovu jsou zde také španělští koně, kteří byli kříženi s německými, italskými i dánskými koňmi. Bylo tak vyšlechtěno plemeno dlouhověkých, inteligentních a učenlivých koní, kteří jsou spojeni s vídeňskou Španělskou školou, která je zachovávána jako součást rakouského kulturního dědictví. Od roku 1920 je základna lipicánů pro Španělskou jezdeckou školu ve Vídni v Piberu, kam byly koně převezeny z Lipice roku 1920.[60] V Kladrubech byli chováni koně převážně k tahu a v Lipici k jízdě. Tyto dvorské hřebčíny zůstaly jako jediné do roku 1918, ostatní byly zrušeny.[61]

Ve vsi Kladruby žili pouze zaměstnanci hřebčína. V letech 1579–1582 proběhla modernizace panského sídla a byly postaveny stáje. Obec sama začala znovu vznikat až ve 2. polovině 18. století. Od 17. století se hřebčín specializoval na chov ceremoniálních kočárových koní určených výhradně pro potřeby císařského dvora. Jedná se

[56] Ottův slovník naučný, 14. díl, Praha 1899, s. 294.

[57] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Zpráva o průzkumu (jako pozn. 7), s. 1.

[58] J. MORAVCOVÁ, Úvod k sdruženému inventáři (jako pozn. 49).

[59] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Zpráva o průzkumu (jako pozn. 7), s. 1.

[60] Svaz chovatelů lipického koně ČR, online: https://schlk.wbs.cz/Lipicky-kun.html [cit. 6. 11. 2022].

[61] J. HUŠKOVÁ, Dějiny Národního hřebčína (jako pozn. 7), s. 17 a 32.

o koně typu *galacarrossier* starokladrubského plemene.[62] Roku 1765 byl rozdělen státní a soukromý panovnický majetek a byly stanoveny nároky i práva dvorského hřebčína Kladruby a komorního panství Pardubice. V Raabově době, za vlády Marie Terezie, byly sjednány přesné nájemní smlouvy o užívání pozemků pro dvorský hřebčín mezi správou panství Pardubice a správou hřebčína na určitý počet let. V roce 1885 bylo ukončeno období provizorních nájmů. Všechny pozemky hřebčína byly převzaty dvorskou správou a byl vytvořen dvorský velkostatek (*Hofdomain Kladrub*). Hlavním správcem hřebčína byl hřebčínský mistr (*Gestüttmeister*), který podléhal prostřednictvím nejvyššího štolby přímo císaři. Úřad nejvyššího dvorského štolby (*K. K. Oberst Stahllmeisteramt*) byl přímou součástí panovnického dvora. Do roku 1918 měl na starosti řízení a správu dvorských stájí, jízdáren, vozového parku, automobilových garáží, skladišť krmiva a potřeb při císařském zámku v Schönbrunnu, dále správu a řízení dvorských hřebčínů v Čechách, na dnešním Slovensku, v Chorvatsku (Đakovo), a výchovou pážat rakousko-uherských panovníků. Tři ze čtyř dvorských hřebčínů ležely na pozdějším území Československé republiky, a to Kladruby nad Labem, Smrkovice (nyní obec Obora v okrese Hořice) a Kopčany v okrese Skalice.[63]

Provoz kladrubského hřebčína byl často narušován válkami a během své existence museli být koně několikrát v důsledku **válečných událostí** přesídleni do hřebčínů Kopčany a Enyed (Envéd). V roce 1757 za sedmileté války vyhořel zámek i stáje. Při znovubudování byly některé místnosti v zámku využity pro manufakturu na látky. V roce 1770 bylo nařízeno císařem Josefem II. znovuvybudování hřebčína. V letech 1829–1831 byly postaveny nové stáje na místě dosavadního starého dvora v Selmicích „Starého štítu". Také tyto stáje vyhořely a byly pak postaveny v místě „Nového selmického dvora", zvaného Františkov. Celé okolí bylo uspořádáno podle vzoru anglických hřebčínů a tvořilo jeden veliký přírodní park s velkými plochami luk a pastvin, střídajícími se s plochami ornými.[64] Po zániku Rakousko-uherské monarchie a vzniku Československa v roce 1918 se hřebčín stal státním podnikem s názvem Státní hřebčín Kladruby nad Labem. Po 2. světové válce byl začleněn do Státního plemenářského podniku. Pojmenování Národní hřebčín Kladruby nad Labem bylo zavedeno za ředitele Norberta Záliše po roce 1992.[65]

Vývojové etapy ve vybraných mapových a písemných pramenech. Průběh základních vývojových etap a změn kladrubské krajiny je doložen na starých mapách a ve starých písemných podkladech. Zřejmě jedna z nejstarších situací Kladrubské

[62] Srov. https://www.nhkladruby.cz/historie (jako pozn. 51).

[63] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Zpráva o průzkumu (jako pozn. 7), s. 2; Jaroslav HONC – Jarmila MORAVCOVÁ, Inventář I. Úřadu nejvyššího dvorského štolby ve Vídni (Ober-Stallmeister-Amt), 1717–1918, NA Praha 1963; Šárka STEINOVÁ, Úřad nejvyššího dvorského štolby. The office of the courtly groom, Prameny a studie 43, 2009, s. 47–60.

[64] J. MORAVCOVÁ, Úvod k sdruženému inventáři (jako pozn. 49).

[65] J. HUŠKOVÁ, Dějiny Národního hřebčína (jako pozn. 7).

obory je zobrazena na mapě malého měřítka Pavla Aretina z Ehrenfeldu *Regni Bohemiae Nova et Exacta descriptio* z roku 1619, která je známá z pozměněné podoby Daniela Vusina, a to ve třetím vydání z roku 1665. Mezi Týncem, Žiželicemi a Přeloučí při pravém břehu řeky Labe (*Albis Flus*) je zobrazena ohrazená obora s bránami, v níž jsou stromy a zámeček. Obora navazující na rozsáhlý les není pojmenována, ale podle dobových údajů o jejím vzhledu a funkci a jejího situování při Labi ji lze dobře identifikovat. V roce 1562 byla také založena Chlumecká (Žehuňská) obora pro chov klisen a hříbat Ferdinandem II., ležící nad řekou Cidlinou. Na rozdíl od Kladrubské obory ale po třicetileté válce zpustla a byla obnovena hrabětem Kinským pouze pro chov lesní zvěře až v roce 1719. Vzhledem k měřítku mapy nelze však hodnotit přesné uspořádání krajiny v oboře a okolí, na rozdíl od mapy pardubického panství od J. M. Vishera z roku 1688. Na vedutě této mapy v levém dolním rohu je vyobrazena nejstarší etapa vývoje areálu hřebčína v podobě obory s rozvolněným lesním porostem. Je zde zobrazena Císařská hřebčínská zahrada v panství Pardubice (*Der Kayserliche Gstüettgarten in der Herrschafft Pardubiz*) s pastvinami s pasoucími se koňmi a poměrně velkou hustotou vzrostlých stromů v prostoru mezi Selmicemi a Kladrubským zámkem s okrasnou zahradou, kostelem, stájemi a obydlími štítmistra, kontrolora a písaře. Vyobrazení zřejmě představuje rozvolněný porost zbytku původního lesa koňské obory. Ze srovnávacích kartografických pramenů bylo využito mimo mapy velkého měřítka map Stabilního katastru i map středních měřítek: Müllerovy mapy Čech – list č. 14 (1720) a I. (1764–1783) a II. (1842–1852) vojenského mapování.

Podrobnější informace o obraze zdejší krajiny podává Müllerova mapa Čech (*Mappa geographica Regni Bohemiae*) v měřítku 1 : 132 000. Je zde vyznačena hřebčínská obora a dvůr Kladruby (*Gestüdtgarten* a *Gestüdthof Kladruby*), vesnice Kladruby a Selmice s vyznačením kostela, lužní les při břehu Labe propojený se severním rozsáhlým lesním komplexem ležícím mezi Semínem a Strášovem včetně rozsáhlé rybniční soustavy a třech menších toků ústících do Labe. Nejvýchodnější z nich je Strášovský potok. Mezi lužním lesem a severním komplexem lesa je bezlesá část. Důležitá je mapa I. vojenského mapování, tzv. Josefského, v měřítku 1 : 28 800, mapový list č. 128, dokládající existenci poměrně souvislých ploch luk, pastvin a polí spolu s původní potoční sítí. Větší část Kladrubského areálu zaujímá rozsáhlý komplex severního císařského lesa. Jeho severozápadní výběžek sahá až k území dnešního Františkova. Při Labi v prostoru dnešního přírodně-krajinářského parku Mošnice a slepého ramene ve Strži je souvislý lužní les. Je propojen porostem potoční nivy s lesy obklopující vlastní Kladruby. Území hřebčína je protkáno bohatou sítí cest.[66]

[66] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Proměny polabské krajiny (jako pozn. 39); *Regni Bohemiae Nova et Exacta descriptio: Pavel Aretin z Ehrenfeldu.* Tisk Daniel Vusin 1665, grafické měřítko (přibližně) 1 : 504 000, Soubor map vydaných u příležitosti 75. výročí vzniku Vojenské topografické služby, Vojenský zeměpisný ústav Praha, 1993; Mapová sbírka, Přírodovědecká fakulta UK Praha, *Pardubicz. Der kayselichen Herrschaft im Königreich böheimb sambt der zugehörungen und Nachbarschaften Topographische delineation G. M. Vishers, 1688*, měřítko 1 : 45 000; SOA Zámrsk,

Jedním z prvních důležitých mapových podkladů dokumentujících změny kladrubské krajiny na území Kladrubského hřebčína je již dříve zmíněný Plán území královského českého hřebčína v Kladrubech a v Selmici asi z poloviny 18. století (*Plan des König. Böhm. Kladrub und Selmitzer Gestütt Terains*) ze Státního archivu ve Vídni, který představuje, díky zaklopené a odklopené variantě plánu, podrobné ztvárnění postupně navrhované přeměny polabské nivy, včetně rozsahu severního komplexu lesa a struktury lužního lesa v Mošnici a ve Strži. Po odklopení části mapy jsou zřetelné vidět navržené změny velikosti lesa.[67] Trend prořeďování lužního lesa a izolování jednotlivých stromů potvrzuje předpokládané stáří 300–400 let některých solitérních dubů.[68] Plán je doplněn vysvětlující legendou, která představuje především informace o organizaci a rozsahu pastvy koní. Z navrhovaného stavu mýcení lesa vyplývá i způsob likvidace mlazin a pasek pastvou koní. Protože chov koní byl limitován v tomto území produkcí sena pro hřebčín, byl již od 1. poloviny 18. století vyvíjen silný tlak na její zvyšování, a tím i na zvětšování ploch pastvina a luk. Dataci plánu částečně dokládá text z jedné z vysvětlivek v mapě, která hovoří o vodách protékajících Kladruby k továrně, protože po požáru starého zámku v roce 1757 byla v některých místnostech zřízena továrna na látky.[69]

Pro pochopení důvodů krajinných úprav jsou také důležité údaje o oscilaci klimatu malé doby ledové v letech 1619–1897, které bezpochyby ovlivňovaly tehdejší hospodaření. Charakter klimatických podmínek určoval od roku 1763 do roku 1804 malý pluviál – období s výrazně zvýšenou srážkovou činností a značným výskytem povodní. Staré kroniky uvádějí, že v roce 1768 způsobily ledové kry na Labi povodeň, kterou nikdo 40 let nepamatoval. Zamokření a výrazně chladná perioda v počátku 2. poloviny 18. století způsobily neúrodu, a měly tedy i vliv na produkci sena. Období tuhých zim pak vystřídalo teplé intersekulární období 1772–1836.[70] Pokud si promítneme všechny tyto faktory do provozu a hospodaření hřebčína, dá se usuzovat, že to byly především hospodářské důvody, které vedly k vypracování návrhu na podstatné snížení plochy lesa v Mošnici a lesa v severní části a k pozdějším projektům hospodaření s vodou na pastvinách a loukách.

Velkostatek Pardubice, mapa č. 6 (facsimile); Müllerova mapa z roku 1720, Čechy, mapový list č. 14, Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd České republiky, sign. VII/4/A-2587; I. vojenské mapování (jako poznámka 12); II. vojenského mapování, Čechy, mapový list č. O-8-VII. Všechny mapy jsou dostupné online: http://oldmaps.geolab.cz/ [cit. 15. 5. 2023].

[67] HHStA, Kartensamlung B-X, Ke 3-4/6 (jako pozn. 12).

[68] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13).

[69] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Plán území (jako pozn. 12); J. MORAVCOVÁ, Úvod k sdruženému inventáři (jako pozn. 49).

[70] Jiří SVOBODA – Zdeněk VAŠKŮ – Václav CÍLEK, Velká kniha o klimatu Zemí Koruny české, Praha 2003, s. 401–405.

Největší část dostupných mapových podkladů pochází z 19. a 20. století. Nejdůležitější etapou v utváření krajiny současného areálu Hřebčína Kladruby nad Labem bylo 19. století. Na rozdíl od „vídeňského" plánu z 18. století zobrazuje mapa indikačních skic Stabilního katastru obce Selmice z roku 1839 (mapa č. 1) ústup lužního lesa, mokřadů, bažin ve prospěch luk bez rozptýlené zeleně. Velmi dobře je dokumentován pohyb říčního koryta Labe v nivě. Na návodních stranách břehů jsou vyznačeny zaplavované mokré části luk a současně je i zakreslen proces postupného odpojování meandrů řeky ohraničujícími spolu se starými rameny jižní část území včetně Mošnice a Strže.[71] Po odpojení meandrů se pak některá tato území ocitnou na druhém břehu Labe. Původní lužní les je v roce 1839 zakreslen pouze v Mošnici a ve Strži. Kolem západní části Labe a jeho ramen se v této době nachází pouze úzký břehový porost a v místech dřívějšího měkkého luhu jsou zobrazeny mokré louky či mokřady. Porovnáme-li toto zobrazení této krajiny s Mapou luk, pastvin a budov hřebčína Kladruby a Selmice od Egida Jahna z roku 1835 se zakreslenými dílci pastvin a luk a tabelárním přehledem výměr pozemků, a nakonec i s kresbou na okraji mapy, lze konstatovat, že v této době byl završen proces vzniku rozsáhlého kulturního bezlesí.[72] Další vývoj a proměna polabské nivy a alejí při hlavních cestách je doložen na II. vojenském mapování, tzv. Františkově (1842–1852), v měřítku 1 : 28 800. Lužní les v Mošnici a ve Strži je zobrazen jako jeden celek, na západě ohraničený obloukem vlhkých luk v místě bývalého slepého ramene řeky. Dochází již k odpojení bočních ramen Labe a pozemky Velkého závodí, Skřínku a Velkého zemanství se dostávají na druhý břeh. Zároveň oproti Stabilnímu katastru jsou již aleje při všech hlavních cestách (Řečanská alej, Selmická alej, alej ke dvoru Josefov a na Jelenišťata), mimo cesty do Semína.[73]

Protože základním přírodním rytmem této krajiny byly periodicky se opakující záplavy a období sucha limitující produkci sena, byl v průběhu staletí vytvořen **systém zavodňování a odvodňování luk a pastvin**, který se stal důležitým prvkem členění kladrubské krajiny. Na počátku bylo vybudování Kladrubského náhonu v roce 1796, který vedl vodu z Opatovického kanálu pro zavlažování luk a též do brodu pro koně proti stájím plemeníků. Z hlediska vývoje území jsou velice důležité projekty k zabezpečení proti povodním a zajištění „správného" režimu hospodaření s vodou na loukách

[71] Indikační skici Stabilního katastru (jako pozn. 12).

[72] NA Praha, NDŠ, Plan über die Genusse der K. K. Hofgestütte Kladrub und Franzenshof befindlichen Gründe, autor: Egid Jahn (1835), inv. č. 700, mapa č. 33.

[73] II. vojenské mapování, jako poznámka 66; I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Proměny polabské krajiny (jako pozn. 39); I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Zpráva o průzkumu (jako pozn. 7), s. 6 a 23–25; Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK, Stručné zhodnocení vývoje polabské krajiny hřebčína Kladruby nad Labem ve světle archivních podkladů, odborná podkladová studie pro dokumentaci pro návrh k nominaci hřebčína na seznam památek světového dědictví, vypracováno pro Národní památkový ústav, Ústřední pracoviště (obj. č. 92/2008), manuskript 9 s., Pyšely 2008 (uloženo u autorů a v Národním památkovém ústavu – ústřední pracoviště Praha 1, předáno spolu s poskytnutím vybraných map a plánů historických a koncepčních pro přílohy k dokumentaci).

a pastvinách areálu. První, z roku 1876 od Ing. Boleslava Trojana je znázorněn na přehledové Mapě dvorských pozemků Kladrub s vykreslenými hranicemi dílců luk a pastvin, modrými zavodňovacími a červenými odvodňovacími příkopy a dvory Františkov a Kladruby. Pro stavbu kanálů byla použita narovnaná původní přirozená koryta potoků včetně Strášovského potoka upravovaného v roce 1830. Druhý projekt, z roku 1880 od Ing. Karla Hůlky pro východní část území, je zachycen na Plánu racionálního využívání luk pro část ploch dvorského panství Kladruby včetně zakreslení návrhu doprovodné zeleně a solitérních stromů.[74]

Jiným dokladem o uspořádání krajiny kladrubského areálu je plán Kladrub z roku 1885 a nedatovaná Přehledová mapa Kladrub a Selmic posledního císařského kštítmistra Rudolfa Hofbauera. Navržený plán výsadby stromů a keřů v celém areálu ruší přísné geometrické linie a odpovídá nastupujícímu vkusu přelomu 19. a 20. století, koncepci anglického parku. V té době byl založen přírodně-krajinářský park Mošnice, do kterého byla v roce 1854 situována bažantnice, původně provozovaná v lesním komplexu Borek. Tento park byl vytvořen na základě citlivého přístupu ze starého lužního lesa. V roce 1897 je již Mošnice uváděna v přehledu hospodaření mezi parkovými loukami. Klíč k této přeměně je popsán v korespondenci z let 1894–1895 mezi ředitelem dvorské zahradní inspekce v Schönbrunnu Antonem Umlauftem a ředitelem Kladrubského hřebčína Motlochem a Úřadem nejvyššího dvorského štolby ve Vídni.[75] Situaci vzhledu v době založení parku Mošnice nejvíce odpovídají letecké snímky z 30. let 20. století.

V 70. letech minulého století realizací výsadby lečí podle tehdejšího Myslivecké hospodářského plánu vyhrazené honitby MZVž ČSR Kladruby nad Labem došlo ke změně struktury a skladby dřevin a degradaci původní rozvolněné koncepce krajinářského parku. Změnou prošla i zámecká zahrada. Původně jí protékal potok, který byl podle písemných dokladů asi v polovině 19. století zakryt kamennými deskami. Z okrasné úpravy zůstal pouze malý zbytek. Na části byla postavena stáj v anglickém stylu „Padock“, navržená stavitelem Josefem Wollenikem v letech 1864–1865. **Vybudování hlavních os** vzniklo pravděpodobně mezi léty 1822–1830. Jedná se o vůdčí osu areálu hřebčína, širokou linii ve směru východ-západ, tedy ve směru toku Labe a ve směru hlavní vodorovné kompoziční osy spojující Hřebčín v Kladrubech a stáje

[74] NA Praha, NDŠ, mapy Ing. Boleslava Trojana a Ing. Karla Hůlky (jako pozn. 38); I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Zpráva o průzkumu (jako pozn. 7), s. 7–8 a 23–25.

[75] NA Praha, NDŠ, Situační plán Kladrub nad Labem, autor: Rudolf Hofbauer (1885), inv. č. 705; SOA Zámrsk, SHK, hospodářské mapy, Přehledová mapa Kladrub a Selmic, autor: Rudolf Hofbauer (nedatováno), inv. č. 2298, mapa č. 5. „*Tato mapa je obdobná jako mapa z r. 1895 dovezená z archivu ze Schönbrunnu pracovníky VÚKOZ Průhonice…*“ I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13), s. 14–18; NA Praha, NDŠ, Spisová dokumentace týkající se lesního hospodaření, chovu koní a založení parku Mošnice (1717–1918), inv. č. 171, karton 68, spis č. 56, spis č. 1011; pro rok 1895 karton č. 70, spis č. 1445/1895.

pro hříbata – Dvůr Františkov, která byla původně osázena pyramidálními topoly, později lipami. Vodorovná osa má svoji obdobu v Herranově průseku v severním lesním komplexu. Druhou hlavní osou je jihozápadní osa částečně kopírující starou cestu do Řečan. Citované archivní prameny jednoznačně potvrzují, že současný charakter krajiny vychází jak z koncepce klasicistního uspořádání, tak z koncepce anglického parku.[76]

Zásadní proměnu celého území znamenala v počátku 20. století **regulace a kanalizace Labe** v úseku Týnec nad Labem – Přelouč. Na počátku století vyvrcholila oscilace srážek v roce 1900 povodněmi, při nichž, jak uvádějí kroniky, byly zatopeny také Selmice a Labské Chrčice. Vzniklo tak optimální společenské klima pro zpracování plánu Generálního projektu zkrácení toku Labe. Navržená trasa nového koryta Labe oddělovala pravý břeh od široké nivy se zachovalými meandry a slepými rameny na levém břehu. Postupně od roku 1923 docházelo k likvidaci inundačních tůní a odstavených částí starého koryta. Následné prohlubování nového koryta vyvolávalo poklesnutí hladiny spodní vody v říční nivě. Na pravém kladrubském břehu zůstala zachována slepá ramena na Velkém poli, ve Strži či v Mošnici. Nové koryto bylo opevněno a navigace byla zpřístupněna alejovou cestou od Semína k Selmicím, jejíž zbytky jsou patrny dodnes. Zatímco popisované Trojanovy a Hůlkovy úpravy vodního režimu v 19. století hospodařily s přebytky vody důmyslným systémem zavodňovacích a odvodňovacích příkopů s využitím minimálních výškových rozdílů reliéfu, tak po provedené regulaci Labe území obou říčních teras začalo postupně trpět nedostatkem vody. Důvodem je v průběhu minulého století neustálé prohlubování a splavňování koryta Labe s důsledkem jeho zaklesnutí, čímž byla negativně ovlivněna obousměrná komunikace podzemních vod. Toto bylo důvodem k provedení revitalizace a zprůtočnění odstavených labských ramen v parku Mošnice v roce 2007.[77]

Pro ucelený obraz o stavu, utváření a funkci této krajiny uvádíme příkladové doplňující informace z vybraných **písemných pramenů**. Základem čerpání těchto informací je fond Úřadu nejvyššího štolby uložený v Národním archivu v Praze a fond Národního hřebčína Kladruby nad Labem 1767–1954, uložený ve Státním oblastním archivu v Zámrsku s širokým spektrem hospodářských informací. Největší pozornost byla věnována hlavně 19. století a 1. polovině 20. století. Protože tato doba nejvíce ovlivnila krajinu území Státního hřebčína v Kladrubech nad Labem jak po stránce kra-

[76] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13), s. 17–19, dále B. Průzkum a rozbor území; I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Stručné zhodnocení (jako pozn. 73), s. 7–8; I. EBELOVÁ – M. EBEL, Mezníky (jako pozn. 8) s. 133–134; I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Proměny polabské krajiny (jako pozn. 39), s. 205–210.

[77] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK, Revitalizace odstavených labských ramen v Mošnici – problémy a východiska, in: Tvář naší země – Krajina domova, 4. ročník konference o krajině, Lomnice nad Popelkou 2008, s. 46–51.

jinářských úprav, tak po stránce technických řešení hospodaření s vodou v krajině. Najdeme zde např. mimo jiné doklad, ve zprávě dr. Procházky, týkající alejových stromů v Kladrubech, že budovy hřebčince byly původně porostlé břečťanem. „*Pokud jde o břečťan, který krásně porůstá téměř veškeré budovy hřebčince je hrozným způsobem téměř do výše téměř půl třetího metru ožrán od koz. Bylo by třeba zakročit v jeho prospěch…*“ Dále jsou zde údaje o zastřelené zvěři dokládající markantní změnu biotopů, složení lovné zvěře a způsobu obhospodařování půdy v průběhu času.

Na základě Saintgermainské mírové smlouvy z roku 1919 vnikl soupis majetku hřebčína. Součástí byl inventář veškerého majetku movitého a nemovitého z roku 1922, kam bylo zahrnuto vše od hodnoty pozemků, koní, staveb i tehdejších dřevěných mostů, přes ovocné stromy, až po množství zastřelené zvěře v honitbě v roce 1910–1913. Uvádí se zde, že „*v tomto období bylo v této honitbě zastřeleno 697 zajíců, 1596 koroptví, 22 kusů srnčí zvěře a 47 bažantů*“. Je zde též záznam o tom, že válka zdecimovala stav zvěře, že se v roce 1920 odstřelilo pouze 26 zajíců, oproti letům 1910–1913, kdy se odstřel zajíců pohyboval v jednotlivých letech od 104 do 209 kusů. Zatímco ve výkazu zastřelené užitkové a škodné zvěře za honební rok 1935 již bylo zastřeleno 5 kusů srnčí, 447 zajíců, 495 bažantů, 227 koroptví a 219 kusů králíků. Za škodnou zvěř kromě psů a koček byly tehdy považovány i veverky (v roce 1935 jich bylo zastřeleno 386), lasice, kuny a tchoři. Z ptáků byla za škodnou považována káňata, dále jestřábi, ostříži, krahujci, vrány, straky, sojky a strnadi. Zároveň se v tomto soupisu a odhadu majetku uvádí, že „*regulačními pracemi ztratil rybolov na Labi úplně na významu*“. Po roce 2010 je uváděna lovená pouze srnčí a černá zvěř, a to pro rok 2011 srnčí 58 kusů a 85 kusů černé zvěře. Pro rok 2012 je to 51 kusů srnčí a 112 kusů černé zvěře. Ze záznamů o zástřelech lovené zvěře jsou patrné postupné změny složení lovné zvěře a vymizení některých druhů lovené zvěře, následkem způsobu hospodaření v 2. polovině 20. století. Celá řada „škodné“ je dnes na seznamu chráněných či ohrožených druhů.

Z údajů o lesním hospodaření mimo běžné hospodářské záznamy jsou dochovány též záznamy o koupi semen, osívání pasek, povoleném množství dřeva k vytápění, včetně druhů palivového dřeva, zprávy o stavech alejových stromů a druzích výsadeb a dosadeb, informace o sortimentu nákupu okrasných dřevin, školkařských pracích, údržbě dochovaných porostů a další. Tak např. ve výkazu lesního hospodářství z roku 1936 je uvedeno: „*Selo se a sázelo: smrk obecný, pichlavý, pichlavý modrý, borovice obecná, vejmutovka a černá, Murayská a tuhá, modřín sudetský a japonský, douglaska zelená a modrá, jedle ojíněná a bílá, dub obecný a červený, javor klen a mléčný, jasan ztepilý, akát, olše černá a šedá*.“ Důležité z hlediska obnovy a revitalizace nelesní krajiny areálu hřebčína jsou údaje o inventarizaci ovocných stromů a keřů z roku 1941. „*K 30. 9. 1941 bylo v aleji 386 jabloní vysoko a polokmen. Plodných, dosud mladých 271 a 115 chřadnoucích a starých. Užívané odrůdy byly Zlatá reneta zimní, Reneta ananasová, Reneta Baumanova, Reneta Karmelinská, Reneta kožená, muškátová, kmínová a Rederova. Plodných švestek bylo 42, dosud mladých 127 a 88 chřadnoucích*

a starých.“ Stejně tak jsou dostupné informace o objednávkách lučních semen s výčtem druhů.[78]

Krajina kladrubského hřebčína – studie a projekty. Jednou z prvních studií zabývajících se územím hřebčína Kladruby nad Labem byla v roce 1992 *Studie ekologické optimalizace hospodaření, územního systému ekologické stability a návrhu revitalizace porostů v hospodářském obvodu hřebčína Kladruby nad Labem*, zpracovaná kolektivem autorů tehdy Vysoké školy zemědělské v Praze, Institutu aplikované ekologie. Již v této době byla rozpoznána výjimečnost tohoto území (krajinné zóny celoevropského až světového významu), daná interakcí přírodních podmínek a kultivace krajiny se specializací na chov koní. Studii tehdy zadala Státní meliorační správa s tématem optimalizace hospodaření, územního systému ekologické stability, s návrhem revitalizace porostů při zohlednění historických krajinářských úprav v hospodářském obvodu hřebčína Kladruby nad Labem. Cílem bylo navržení opatření k zajištění ekologicky trvale udržitelného rozvoje v návaznosti na okolní krajinu a respektování místních podmínek. V souladu s dalšími studiemi a pozdější revitalizací je s ohledem na podporu parkového lesa navrhováno vedle ucelenějších porostů také vytváření skupin ze starších jedinců a zároveň uvolňování jednotlivých význačných dubů. Zajímavé je, že toto území dlouhou dobu až do revitalizace odstavených říčních ramen v roce 2006 nevzbudilo větší pozornost ochrany přírody, botaniků či zoologů. Výjimku představoval botanický průzkum síťovým mapováním z let 1988–1990, při němž bylo zjištěno 117 druhů vyšších rostlin. Území svými podmínkami umožňuje existenci mnoha druhů ohrožených i vzácných.[79]

V roce 1999 byla zpracována další studie se záměrem regenerace historického parkového areálu.[80] Vycházela z předcházející studie optimalizace hospodaření a z výsledků diplomové práce Ing. Tomáše Jiránka, který se stal také spoluautorem této studie.[81] V případě diplomové práce byly informace z historie čerpány zřejmě z textu

---

[78] Srov. SOA Zámrsk, fond Národní hřebčín Kladruby 1767–1954, Opis zprávy dr. Procházky ze Svazu ochrany domoviny pro Zemský památkový úřad v Čechách, z ledna 1919, týkající se alejových stromů v Kladrubech, Obecní záležitosti: OB 1–2; Soupis a odhad majetku roku 1922 podle mírové Saint Germainské smlouvy, Přepočítací tabulky peněz pro Československo-Rakouské vyrovnání majetku, karton č. 170; Tamtéž, Výkaz zastřelené užitkové a škodné zvěře za honební rok 1935, Honitba 1936, karton 212; Tamtéž, Lesní hospodářství 1936, karton 212; Tamtéž, Sčítání ovocných stromů a keřů, 30. 9. 1941, karton 229.; I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13).

[79] J. FARKAČ – J. HAŠKOVÁ – O. LEISKÝ – Z LIPSKÝ – P. MUSIL – E. NOVÁKOVÁ – H. RAMBOUSKOVÁ – O. ŠRÁMEK, Studie ekologické optimalizace (jako pozn. 13).

[80] Ing. Z. KARABEC – Ing. T. NOVÁKOVÁ – Ing. T. JIRÁNEK – M. DYMÁKOVÁ, Regenerace historického parkového areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, studie AGRO-AQUA, Pardubice 1999.

[81] Tomáš JIRÁNEK, Krajinářská studie Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, diplomová práce, Fakulta zahradnická, MU Brno, Lednice na Moravě 1998.

Norberta Záliše.[82] Účelem studie bylo vypracování koncepčního podkladu pro projektování jednotlivých částí území, tak aby postupně došlo k zajištění regenerace celého areálu, s počáteční etapou v jeho východní části. Tematizovány byly vegetační prvky jak plošné, tak liniové a solitérní, které jsou pro tuto krajinu charakteristické. Vzhledem k hlavnímu prvku ovlivňujícímu tuto krajinu – vodě, bylo cílem též vytvoření koncepčního podkladu pro řešení vodohospodářských poměrů a rekonstrukci systému zavlažování a odvodňování, který fungoval až do padesátých let 20 století. Záměr vrátit vodu starým labským ramenům se podařil až v letech 2006–2007 při realizaci revitalizačního projektu.[83] Toto technické řešení představuje jak zprůtočnění šesti odstavených a zazeměných labských ramen v západní části areálu (tj. v Mošnici) propojením s přiváděcími kanály, Strášovským potokem a Kladrubským náhonem, tak obrácení vod části Strášovského potoka pomocí nového vzdouvacího objektu. Páteří celého projektu bylo posílení průtoku a udržení výše hladiny v revitalizovaných ramenech.[84]

Další údaje o rostlinstvu a fauně v tomto území poskytlo biologické hodnocení Málkové a Lemberka z roku 2000 pro posouzení vlivu projektu regenerace historického parkového areálu.[85] Na toto hodnocení navázala publikovaná práce stejných autorů podávající výsledky inventarizačního průzkumu výskytu druhů cévnatých rostlin a obratlovců v daném území. Byla vyhodnocena společenstva nejrozšířenějších biotopů v území a zaznamenáno bylo celkem 349 taxonů cévnatých rostlin a 81 druhů obratlovců, což představuje značný nárůst oproti období 1988–1990.[86]

V roce 2002 byl hřebčín prohlášen za národní kulturní památku, čímž se stal významným kulturním dědictvím, nikoliv pouze hospodářským podnikem. Jako předpoklad pro řádnou péči o tuto významnou památku byl prováděn stavebně historický průzkum v letech 2001–2003.[87] V roce 2007 byly kulturní krajina a hřebčín zapsány na

---

[82] Norbert ZÁLIŠ, Jeho milosti císařské obora koňská v Kladrubech nad Labem, Praha 1997.

[83] M. ŠINDLAR – J. KAPLAN – D. VOJTĚCHOVÁ – J. ZAPLETAL a kol., Revitalizace soustavy (jako pozn. 43).

[84] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Revitalizace odstavených labských ramen (jako pozn. č. 77).

[85] Jitka MÁLKOVÁ – Vladimír LEMBERK, Posouzení vlivu projektu „Regenerace historického parkového areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem“, Biologické hodnocení, OÚ Pardubice, Národní hřebčín Kladruby nad Labem 2000.

[86] Jitka MÁLKOVÁ – Vladimír LEMBERK, Přírodní poměry parkového areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem. Natural situations of National Horse-breeding Farm park area in Kladruby nad Labem (Eastern Bohemia), Východočeský sborník přírodovědecký – Práce a studie 9, 2001, s. 109–127.

[87] Petr MACEK – Pavel ZAHRADNÍK – Miroslav KROULÍK – Jan BERÁNEK – Lucie CHOTĚBORSKÁ – Michal PATRNÝ, NKP Národní hřebčín Kladruby nad Labem – Standardní stavebně historický průzkum, NPÚ – ÚP Praha 2001–2003.

indikativní seznam čekatelů statusu památky světového kulturního dědictví.[88] Současně byla zpracována postupně řada studií a projektů týkající se inventarizace a hodnocení stávajících porostů jednotlivých alejí a linií s návrhem opatření. Sem patří jak Regenerace parkového areálu hřebčína a sadovnická inventarizace porostů jednotlivých hlavních osových alejí z roku 2004,[89] tak o rok později zpracovaná projektová dokumentace týkající se ovocných výsadeb a výměny topolových alejí, v níž je konstatováno, že většina liniových porostů se nachází ve fázi ústupu až rozpadu a je tím ohrožena kompoziční kostra, nikoliv však ekologický význam území.[90] Celkovou koncepcí obnovy historické struktury vedlejších vegetačních prvků v území, na příkladu 23 vybraných linií (z většiny topolových), se zabýval dílčí projekt krajinářské studie, dovedený až k návrhu realizace.[91]

V roce 2005 byla zpracována zpráva o průzkumu archivních pramenů, zadaná Národním hřebčínem Kladruby nad Labem po dohodě s pracovníky tehdejšího Ústavu státní památkové péče v Praze. Průzkum archivních fondů byl specifikován na vyhledání archivních dokladů v Česku, umožňujících upřesnit vývoj polabské krajiny areálu hřebčína v průběhu 18. a 19. století. Dohledané materiály měly sloužit jakožto podklad pro předpokládanou revitalizaci. Součástí odborného krajinářského průzkumu bylo hledání písemných a grafických podkladů ozřejmujících vývoj zámeckého parku, bažantnice v Mošnici, vzniku a provozu systému vodohospodářských úprav, skladby dřevin, hospodaření v krajině a dalších dat pro předpokládanou rekonstrukci historické zeleně. Z výsledků průzkumu vyplynula nutnost revitalizace celého území, pro udržení zcela specifické kulturní historické krajiny pro koně a lidi, včetně dochovaných mrtvých ramen řeky, protože hladina podzemní vody a kvalita zdejšího ovzduší budou limitovat veškeré nové výsadby obnovované historické zeleně.[92]

V návaznosti na tento průzkum a jednotlivé předcházející studie byly doplněny ještě dostupné archiválie z dalších institucí, včetně Státního archivu ve Vídni a tehdy ještě nezpracovaného archivu Státního hřebčína Kladruby nad Labem, se zvláštním zřetelem k přírodně-krajinářskému parku Mošnice. Byla pak zpracována studie proveditelnosti týkající se obnovy parku Mošnice, obsahující doplnění historických podkla-

[88] M. KROULÍK – V. KUČOVÁ – P. HOŘÍN, Hřebčín v Kladrubech (jako pozn. 8).

[89] Darina HORKÁ – Juraj ZVĚDĚLÍK, Regenerace historického parkového areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, Sadovnická inventarizace stávajících porostů jednotlivých alejí. Průvodní zpráva, 2004 (uloženo v Národním hřebčíně Kladruby nad Labem).

[90] Jan VAVŘÍN – KLÁRA VESELÍKOVÁ, „Ovocné výsadby a náhrady topolových alejí" Národní hřebčín Kladruby nad Labem, Sadová úprava, projektová dokumentace, Litomyšl 2005 (uloženo v Národním hřebčíně Kladruby nad Labem).

[91] Jan MACHOVEC, Krajinářské studie – celkové koncepce obnovy historické struktury obnovy vedlejších vegetačních prvků NHK, dílčí projekt, Kladruby nad Labem, Litomyšl 2006.

[92] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK, Zpráva o průzkumu (jako pozn. č. 7).

dů, terénní průzkum, rozbor území a návrh opatření.[93] Tato studie se stala podkladem projektu revitalizace soustavy odstavených říčních ramen, zpracovaném firmou Šindlar s.r.o.[94] Koncepce návrhu krajinářských úprav byla vytvořena na základě porovnání historických podkladů, terénních průzkumů, památkového záměru a konzultací s NHK. Předpokladem další koncepční péče o tuto národní kulturní památku bylo zpracování plánu managementu hřebčína v roce 2010.[95] Současně byla v roce 2010 změněna právní forma hřebčína na státní příspěvkovou organizaci z důvodu umožnění přístupu k dotačním titulům nutným k financování obnovy památky.[96]

V průběhu let došlo k zpřesňování a doplňování informací o výskytu zvlášť chráněných druhů živočichů v areálu hřebčína. Při výzkumu entomofauny, v souvislosti s mapováním a monitoringem evropsky významných druhů živočichů v rámci soustavy Natura 2000, zde byl zjištěn výskyt např. páchníka hnědého, lesáka rumělkového a dalších vzácných druhů, které ke svému životu vyžadují trouchnivějící dřevo. To se nachází jak v alejích, tak v solitérních stromech a prosvětlených porostech. V rámci lokality bylo třeba zachovat vhodné biotopy, a to kromě trouchnivějících stromů také mladší stromy, jako potenciální budoucí biotop. Z tohoto důvodu byl v roce 2007 podán návrh na doplnění lokality do seznamu evropsky významných lokalit (EVL). Odborným podkladem pro rozhodování ochrany přírody a sladění veřejných zájmů (tj. zachování krajinného rázu Národní kulturní památky a provozu hřebčína) s legislativou druhové ochrany je studie Vyhodnocení stavu populací saproxylického hmyzu, s důrazem na druhy lesák rumělkový a páchník hnědý, ptáků hnízdících v dutinách a netopýrů vázaných svým výskytem na území hřebčína v Kladrubech nad Labem.[97] Vlastní EVL CZ0533698 Kladruby nad Labem o rozloze 450 ha byla vyhlášena v roce 2016. V letech 2017–2021 pak postupně probíhala revitalizace kulturní krajiny a vybraných objektů, revitalizace alejí, krajinářského parku Mošnice a zámecké zahrady.[98]

---

[93] I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – M. SVRČKOVÁ – J. KRAUSE – H. BURŠÍKOVÁ – J. FAI, Studie proveditelnosti (jako pozn. 13).

[94] M. ŠINDLAR – J. KAPLAN – D. VOJTĚCHOVÁ – J. ZAPLETAL a kol., Revitalizace soustavy (jako pozn. 43).

[95] Management plan Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem. Správa památkové obnovy a přípustného rozvoje Národní kulturní památky, 2010, aktualizované vydání, Hradec králové 2012.

[96] M. KROULÍK – V. KUČOVÁ – P. HOŘÍN, Hřebčín v Kladrubech (jako pozn. 8).

[97] Tomáš KOPECKÝ – Bohuslav MOCEK – Vladimír LEMBERK, Vyhodnocení stavu populací saproxylického hmyzu, s důrazem na druhy lesák rumělkový (*Cucujus cinnaberinus*) a páchník hnědý (*Osmoderma ermita*), ptáků hnízdících v dutinách a netopýrů vázaných svým výskytem na území hřebčína v Kladrubech nad Labem, včetně návrhů managementových opatření v péči o dřeviny, Hradec Králové – Pardubice 2010.

[98] Přemysl KREJČIŘÍK, Revitalizace kulturní krajiny a vybraných historických objektů NKP Hřebčín Kladruby nad Labem – revitalizace zeleně. Aleje, dokumentace, Ateliér Krejčiříkovi,

V roce 2018 byla dopracována nominační dokumentace České republiky s tématem „Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem“ pro zahájení nominace zařazení Národní kulturní památky Hřebčín Kladruby nad Labem na seznam památek světového kulturního dědictví. Součástí této dokumentace je v příloze 6 i „Dohoda“ Ministerstva kultury, Ministerstva zemědělství a Ministerstva životního prostředí podepsaná v roce 2016, kde se hovoří o krajině spojené kulturním vztahem koní, lidí a krajiny, která je spolu s hřebčínem součástí historického kulturního dědictví ČR a národního kulturního a přírodního bohatství. Smyslem „Dohody“ o obecných zásadách obnovy a dalšího rozvoje areálu této památky je pečovat o rovnováhu a synergii zájmů hospodaření v této zemědělské krajině, s hlavním účelem chovu starokladrubského koně, kulturních zájmů a zájmů ochrany přírody a péče o vysokou úroveň vztahu koní, lidí a krajiny.[99] Významnou podporou této nominace bylo uspořádání první mezinárodní multioborové konference v Národním hřebčíně v Kladrubech nad Labem s tématem ochrany kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Význam vztahu mezi zdejší krajinou a chovem koní vystihla slova ředitele hřebčína Jiřího Machka pronesená v úvodu konference: „*Zdejší krajina namalovala „obraz“ starokladrubského koně. Kdyby byla jiná, „obraz“ by byl jiný… Starokladrubský kůň je produktem zdejší krajiny a také vysvětlením, k jakému účelu byla po několik století utvářena*…“[100]

Ve výčtu prací týkajících se Hřebčína Kladruby nad Labem znovu připomínáme důležitý pramen, již dříve citovaný, zaznamenávající dění v Kladrubech nad Labem v průběhu času, a to původně rukopisnou Kroniku kladrubskou od Jiřího Hájka, jejíž 3 díly vydala v roce 2012 bývalá ředitelka hřebčína, paní Ing. Lenka Gotthardová, CSc.[101]

Od roku 2020 byl řešen výzkumný úkol financovaný z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI II) Ministerstva kultury ČR na léta 2020–2022 Krajina pro chov a výcvik ceremoniál-

---

s. r. o., Valtice 2017; Přemysl KREJČIŘÍK, Revitalizace krajinářského parku Mošnice v Kladrubech nad Labem – podpora biodiverzity, dokumentace, Ateliér Krejčiříkovi, s. r. o., Valtice 2018–2020; Přemysl KREJČIŘÍK, Obnova zámecké zahrady, dokumentace, Ateliér Krejčiříkovi, s. r. o., Valtice 2020.

[99] Národní hřebčín Kladruby nad Labem, Michal Beneš (supervizor), Roman Zámečník (red.) a kol., Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem, nominační dokumentace, Česká republika, 2018, dostupné online: https://www.nhkladruby.cz/krajina-nominace-unesco a http://www.nusl.cz/ntk/nusl-520571 [oboje cit. 15. 5. 2023].

[100] Jiří MACHEK, Úvodní slovo, in: Ochrana kulturní krajiny-Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Cultural landscape conservation: The organisation of Cultural Landscapes with Special Regard to Horse Breeding, ed. Pavel Douša – Miroslava Geyerová – Jakub Racek, Kladruby nad Labem 2017, s. 5–6.

[101] Jiří HÁJEK, Kronika kladrubská (jako pozn. 7).

ních kočárových koní DG20P02OVV012. Na řešení se podílelo Národní zemědělské muzeum, Česká zemědělská univerzita v Praze a Národní hřebčín Kladruby nad Labem. Projekt navázal na předcházející studie a průzkumy archivních pramenů v ČR a Státním archivu ve Vídni z hlediska vývoje a funkčnosti této unikátní historické krajiny, kde jsou spojeny přírodní hodnoty s hospodařením v krajině a zároveň vytvářejí hodnoty estetické ve smyslu komponovaných částí této krajiny, která právem figuruje na seznamu světového dědictví UNESCO. S necelým dvacetiletým odstupem byl analyzován vývoj stavu krajiny v souvislosti s předcházejícími výstupy a průzkumy, zejména pak v návaznosti na proběhlou revitalizaci odstavených labských ramen části této krajiny a studii proveditelnosti obnovy přírodně-krajinářského parku Mošnice. Základem byl sběr co největšího a nejpestřejšího množství informací z dostupných archivních pramenů až po současné prameny, včetně nejnovějšího zdroje informací: LiDAR snímku (mapa č. 4), laserového skenování povrchu, které pomohlo při analýze proměny kladrubské krajiny. Dále navazoval podrobný terénní průzkum z hlediska významných druhů rostlin a živočichů, hlavních skupin biotopů, dendrologické skladby a zdravotního stavu dřevin jednotlivých strukturálních prvků krajinné kompozice; spolu s tím bylo provedeno podrobné hodnocení dochovaného stavu strukturálních prvků s důrazem na vegetační skladbu.

Pro potřeby obnovy, údržby a obecně hospodaření v krajině bylo vždy nutné provést komplexní hodnocení. Významné přírodní a krajinné struktury byly hodnoceny jednotlivě, a to z hlediska jejich vývoje a souvisejících kulturních, biologických, přírodních i hospodářských funkcí se všemi jejich energo-informačními vazbami ve sledovaných časových liniích, protože přírodní údaje spolu s údaji socioekonomickými se odrážejí v podobě, charakteru a tvaru krajinných struktur tvořících paměť krajiny. Přírodní krajinné struktury představují kontinuální krajinné segmenty s různým rozsahem původních ekosystémů a prvků, které zůstaly zachovány v průběhu historického vývoje až do současnosti.[102] Na základě jejich analýzy byl v rámci projektu NAKI vytvořen komplexní soubor map: Mapa vývoje kompozice krajiny v jednotlivých časových etapách (mapa č. 2), Mapa rozboru strukturálních prvků krajinné kompozice (mapa č. 3), Mapa funkčního využívání krajiny, Mapa aktuálního stavu strukturálních prvků kompozice, Mapa režimů péče o jednotlivé strukturální prvky kompozice a Mapa krajinného rázu řešeného území.[103] Pro takové účely byl vypracován

[102] Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK – Alois PAVLÍČKO – Jiří GRULICH – Josef KRAUSE – Vladimír JANEČEK – Kristina JANEČKOVÁ – Kateřina GDULOVÁ, Hodnocení významných přírodních struktur v krajině, in: Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022, s. 20–47; I. TRPÁKOVÁ – P. TRPÁK – A. PAVLÍČKO – J. GRULICH – J. KRAUSE – V. JANEČEK – K. JANEČKOVÁ – K. GDULOVÁ, Významné krajinné struktur (jako pozn. 25).

[103] Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech n. L. – Fakulta životního prostředí ČZU v Praze, online: https://www.fzp.czu.cz/cs/r-6899-projekty-a-spolupraces-praxi/r-6923-projekty/r-15618-krajina-pro-chov-a-vycvik-ceremonialnich-kocarovych-koni-v-

metodický postup zahrnující pětibodový hodnoticí systém strukturálních prvků s výslednými návrhy příslušných opatření. Z toho vyplynulo i grafické znázornění zachycené v mapovém souboru. Z hlediska metody sledování průběžných změn v čase bylo zvoleno chronologické hodnocení jednotlivých etap vývoje od minulosti do současnosti.

K interpretaci získaných mapových podkladů byla zvolena srovnávací metoda, spočívající v porovnání výpovědní hodnoty jednotlivých mapových pramenů spolu s údaji z písemných pramenů a terénního průzkumu. Cílem bylo doplnění existujících analýz krajinné kompozice, spolupráce na jejich ekologické a funkční interpretaci a vzájemné propojení hledisek přírodních (ochranářských), hospodářských, krajinně-estetických a památkářských. Pozornost řešitelského týmu byla zaměřena také na pokračující studium souvisejících oborových specializací. Byly shromážděny informace o hipologii, památkové péči, ochraně přírody a krajiny a chovu a výcviku koní v krajině jako základních předpokladech pro realizaci zefektivnění režimu péče o tuto unikátní krajinu. Zároveň navazovalo hodnocení krajiny z hlediska přírodního, krajinně-ekologického a historicko-geografického pro přípravu možné budoucí revitalizace této krajiny, včetně historické odvodňovací a zavodňovací soustavy a starého labského ramene ve východní části areálu. Jedním z výsledků projektu bylo i uspořádání výstavy „Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem“ v Národním zemědělském muzeu, prezentující přírodní podmínky, vznik a vývoj krajiny národního hřebčína v Kladrubech nad Labem až do současnosti, v kontextu dějin úprav krajiny v souvislosti s proměnami hospodaření a zahradního umění. Zde byly prezentovány výběrové informace získané řešením jednotlivých etap projektu a výstava byla doprovozena stejnojmenným kritickým katalogem.[104]

Závěr: paměť krajiny

Součásti krajinné paměti jsou jak přírodního, tak i antropogenního původu (zejména doklady kulturní, sídelní a ekonomické aktivity člověka). Termín paměť krajiny reflektuje jak hmotné, tak duchovní atributy krajiny. Vývoj kulturní krajiny je výsledkem střetu přírodních procesů a činnosti člověka, které zanechávají v krajině stopy. Některé jsou v průběhu času smazány nebo překryty, jiné přetrvávají staletí. K reliktům krajinné paměti v podobě kontinuálních ekosystémů patří soubory starých dominantních

kladrubech-n-l#i-f7a802ee25984dd83b82fc3c5bc70d8d [cit. 15. 5. 2023]. Jednalo se o projekt aplikovanému výzkumu v oboru *Umění, architektura, kulturní dědictví*, který naplňoval tematické priority *Výzkum a jeho uplatnění – kulturní dědictví a území s historickými hodnotami* a *Kulturní dědictví, vzdělávání a media*.

[104] Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022.

prvků udávající charakter mladším jevům. Charakteristické pro tyto struktury jsou neměnnost (kontinuita) a setrvání (stabilita) typů na daném místě, a to bez ohledu na své využití člověkem. Z toho vyplývá jasný vztah mezi pamětí krajiny a ekologickou stabilitou.[105]

K paměťovým strukturám, které se nás každodenně dotýkají, patří tedy **kontinuální ekosystémy** (permanentní struktury) jako jsou lesy, travní porosty, pole, vodní prvky, rozptýlená vegetace. Jejich determinaci v daném čase lze využít pro ovlivnění procesu stabilizace území, k predikci jeho vývoje, anebo též pro hodnocení kvality daného území. Představují „ostrovy života", které jsou krystalizačními centry pro znovuosídlení krajiny a jsou přirozenými bankami původní druhové diverzity kulturní krajiny, na jejichž životaschopnosti závisí další zpětné osídlení nově vznikajících biotopů.[106]

Problém v uznání paměti krajiny není v případě vlastností krajiny hmotné povahy, jako jsou reliéf, půdní horizonty, ale i prvky antropogenního původu. Horší je to s uznáním existence nehmotných složek, přestože kulturní krajiny odrážejí (mimo specifických postupů udržitelného využití krajiny vzhledem k vlastnostem a limitům přírodního prostředí, v kterém se nacházejí) také specifický spirituální vztah k přírodě.[107] Pokud připustíme existenci míst s hlubším významem pro vlastní identitu krajiny, připouštíme rovněž existenci nehmotné hodnoty a paměti krajiny.[108] O místech se zvlášť silnou pamětí můžeme říci, že mají svého ducha (genia loci), který souvisí s energetickým potenciálem území, který je přirozenou součástí přírodních podmínek. Taková místa od pradávna využíval člověk, protože naše krajina je zejména produkt kulturní, aniž bychom jí upírali přírodní podstatu. „*Tak jako oko je okno do naší duše, je tomu tak i s krajinou – s tím rozdílem, že není oknem do duše jednotlivce, ale celé* společnosti."[109] V Schamově Krajině a paměti se říká, že „*tomu co leží za okenní tabulí našeho chápání, je třeba nejdříve dát strukturu, než dokážeme rozeznat jeho formu… A to, co tuto strukturu vytváří, co obraz na sítnici odívá vlastnostmi, jež vnímáme jako krásu, tím je kultura, konvence, poznání*."[110] Takto se místa a linie s výrazným krajinným

[105] Petr SKLENIČKA, Základy krajinného plánování, Praha 2002, s. 109–110.

[106] Pavel TRPÁK – IVANA TRPÁKOVÁ, Případová studie. Paměť krajiny a kontinuální ekosystémy v severních Čechách, in: Ochrana přírody a krajiny v České republice, vybrané aktuální problémy a možnosti jejich řešení. I. díl, red. Ivo Machar – Linda Drobilová a kol., Olomouc 2012 s. 28–40. Studie je na digitálním paměťovém nosiči kompendia.

[107] Mechtild RÖSSLER, Kulturní krajiny UNESCO, in: Ochrana kulturní krajiny. Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Cultural landscape conservation: The organisation of Cultural Landscapes with Special Regard to Horse Breeding, ed. Pavel Douša – Miroslava Geyerová – Jakub Racek, Kladruby nad Labem 2017, s. 9–12.

[108] Ivan VOREL – Jiří KUPKA, Krajinný ráz. Identifikace a hodnocení, Praha 2011.

[109] I. TRPÁKOVÁ, Krajina ve světle starých pramenů (jako pozn. 5), s. 96.

[110] Simon SCHAMA, Krajina a paměť, Praha 2007, s. 11.

potenciálem uplatňují ve struktuře přírodní krajiny a jsou využívány při organizaci a komponování kulturní krajiny.

Nejinak je tomu u kladrubské krajiny, kde kromě zvýšeného hospodářského úsilí o zajištění dostatku píce byla také snaha o komponování krajiny a založení přírodně-krajinářského parku Mošnice s kompozicí lesních porostů oddělených užitnými loukami s množstvím solitérních stromů, zejména dubů a dalších dřevin, převážně společenstva tvrdého luhu. Pro tvorbu prostoru se využívaly nejen směry linií (včetně směrování cest a alejí a průhledů mezi jednotlivými body), ale také členění parterů. Specifickou energii krajiny mají např. dva remízy v lokalitě Panovy louky (Pan je v řecké mytologii ochránce stád) a remíz u závodiště. Uprostřed těchto remízů jsou patrné zbytky rondelů ze stromů.

Základní liniové kompoziční prvky v krajině kladrubského hřebčína jsou především osová cesta ve směru východ-západ spojující stájový dvůr Kladruby a stájový dvůr Františkov a Řečanská alej směřující k Labi od centrálního vstupu do hřebčína, kde se obě linie kříží. Ohnisko kompozice kladrubské krajiny je před stájí hřebců, kde plemeníci vycházejí na nádvoří a kříží tak stáje klisen. Další významnou linií s nenápadnou architektonickou osou je linie jih–sever směřující z Mošnice na křížení cest na Herranově průklestu. Kolem této osy lze zrcadlově překlopit architektonické prvky východní části krajiny do západní: např. stájový dvůr Kladruby a stájový dvůr Františkov, sochu sv. Jana Nepomuckého a kostel sv. Vavřince v Selmici, nebo Řečanskou alej do linie od stájového dvora Františkov přes kostel v Selmici (nerealizovaná), dále linie z centrálního vstupu do stájového dvora Kladruby ke křížení cest na Herranově průklestu pod Lipinou a linie od křížení cest na Herranově průklestu ke stájovému dvoru Františkov (jen krátký úsek v lese). Naznačená struktura nebyla kompozicí v krajině dokončená, ale záměr je možno vysledovat. V parku Mošnice je zachováno mnoho bodů, na nichž rostou nejstarší, často rodové stromy, ponechané z původního lužního lesa, ale také záměrně vysazené solitéry a skupiny stromů. Rodové nebo mateřské stromy jsou takové, které mají pokračování na daném místě buď po přímé linii, tedy vegetativní cestou kořenovými (pařezovými) výmladky z původního jedince, s periodickou obměnou nadzemní části trvající i mnoho set let, nebo po nepřímé linii generativní cestou ze semen, kdy mateřný strom „vybere, sleduje a podporuje“, na bázi vlastního kořenového a mykorrhizního systému vývoj nejperspektivnějšího jedince s nejbližším genotypem a s perspektivou dlouhodobého aktivního života v rámci vývoje daného území.[111]

Setrvalost kladrubské krajiny a zároveň předmětu využívání, tj. kladrubského koně, působí i na stálost obyvatel. Zůstali zde lidé spjatí s chovem koní, u kterých

[111] Josef KRAUSE – Jiří GRULICH – Ivana TRPÁKOVÁ – Pavel TRPÁK, Geomantické systémy a kompozice, in: Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem. Kritický katalog výstavy, red. Roman Zámečník, Praha 2022, s. 81–90.

se práce a zkušenosti dědí z generace na generaci. Je to doklad sepjetí setrvalosti přírodní a společenské složky.

Znalost historického vývoje přírodního prostředí spolu s údaji o využívání krajiny, přírodních zdrojích či dějinách osídlení nám umožňuje **pochopit příčinné souvislosti vývoje krajiny**. Je třeba poznamenat, že i přes řadu studií, výzkumných prací a projektů je stále co objevovat v této živé, a přece historické krajině. Zvláště proto, že v jednotlivých pracích se samozřejmě odráží i odlišný pohled a zaměření jednotlivých autorů. Ale komparací a syntézou lze směřovat k nejvhodnějšímu managementu pro zachování nejen této hodnotné krajiny. Oba zdánlivě oddělené obory, tedy památková péče a ochrana přírody, mají mimo jiné stejný předmětný zájem, tj. zachování diverzity jak kulturního, tak přírodního bohatství. Smyslem je udržení přírodní a kulturní paměti jako společného dědictví. Jádro současné spolupráce, která se projevuje také na území Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, této světově významné kulturní památky, je především v ochraně historické kulturní krajiny, historických parků, zeleně a zbytků původních přírodních biotopů. Tyto důležité plochy společného národního a světového kulturního dědictví jsou současně dokladem dobového krajinného managementu, který spolu s biotopy výskytu chráněných a ohrožených organismů tvoří dnešní tvář této historické krajiny. Existence chráněných přírodních entit je právě umožněna tradičním způsobem hospodářského využití. Současně jejich kulturní a estetický rozměr využívající starých paměťových struktur vysoce zhodnocuje stupeň přirozenosti a přírodní zachovalosti krajiny.

Ivana Trpáková – Pavel Trpák – Kristina Janečková

Area of the stud farm Kladruby nad Labem – cultural landscape in a natural framework. 30 years of research in this landscape

The area of the Kladruby nad Labem stud farm is an outstanding landscape and a world class cultural-economic phenomenon. It is a uniquely preserved historical cultural landscape with an extraordinary balance of natural and cultural values. The exceptionality is due to the interaction of natural conditions, the settlement process and the cultivation of the landscape linked to the specialization in horse breeding. Over time, a white and black Kladruber horse, which is an original Czech breed, listed in the genetic resources of the Czech Republic, was bred here. The main characteristic of the stud farm is a broad linear composition in the east-west direction, i.e. in the direction of the flow of the Elbe and in the direction of the main axis connecting Dvůr Kladruby and Dvůr Františkov. The landscape of the area consists of three basic types of landscape outside the built-up area. The dominant element in the central part of the area is a composed landscape of meadows and pastures with a predominantly orthogonal division of areas, separated by water channels and roads. This type contrasts with a wide forest complex in the northern part of the area and an irregular landscape of floodplain forest with the natural landscape park Mošnice in the south near the Elbe, accompanied by blind river branches and wetlands. Tree alleys along the axial paths and linear plantings at the borders of individual parts of the pastures, as well as solitary trees and solitary groups of trees inside the pasture and meadows, are characteristic of the entire area. From the point of view of nature and landscape protection, there are three main groups of biotopes in the territory, namely areas linked to original biotopes, a mosaic of remnants of light lowland forests and related species, and extensively used natural areas, including surviving trees. Due to its environmental qualities, the Kladruby landscape is part of the European nature system Natura 2000. Therefore, this landscape has been attracting the interest of researchers for 30 years, especially in the fields of nature conservation, heritage conservation, landscape ecology, landscape architecture and agriculture, with the aim of sustainable development of this unique area.

Mapa č. 1. Mapa indikačních skic Stabilního katastru obce Selmice 1839. – Zdroj: Národní archiv Praha, kartografické zpracování Ivana a Pavel Trpákovi, 2004–2005.

BIDSCHOWER KREIS
KO_LES
BIDSCHOWER KREIS
STRASCHOW
BIDSCHOWER KREIS
STRASCHOW
Kolesey Thur
Obora
Obora
Obora
Prof. Fanalka
Prof. Rezniček
Prof. Rezniček
Sklepich
Kladrub
Kladrub
Milanzski
Milanzski
Milanzski
Welka Pole
Welka Pole
Welka Pole
Welka Pole
Kultau
RZETSCHIAN
RZETSCHIAN
TRNAWKA
LABETIN
SEHIN
Legenda
les
louka
mokřad
topolová alej
zámecká zahrada
sad
zděná stavba
neplodná půda
silnice
pole
pastvina
louka s keři
břehový porost
zeleninová zahrada
voda
dřevěná stavba
kategorie
cesta
Nlad
Derf
SELMITZ
böhmisch
SELMICE
Kladrub
Böhmen Chrudimerkreis

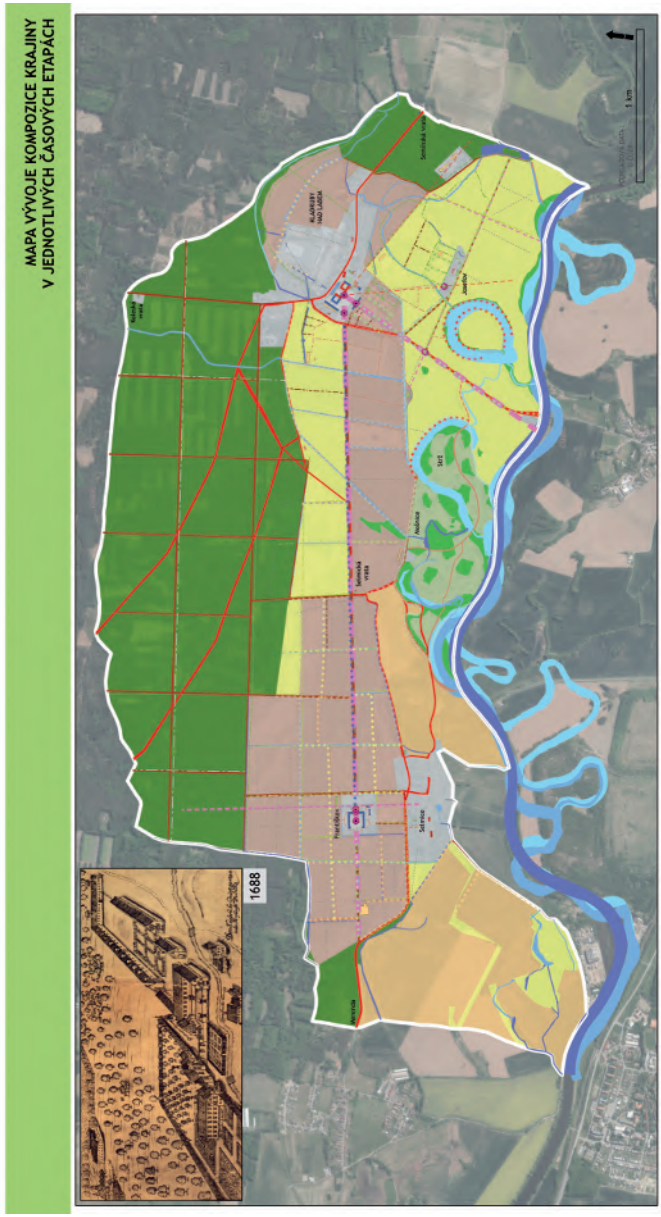

Mapa č. 2. Vývoj kompozice krajiny v 18.–20. století. – Autoři: Ivana Trpáková, Kristina Janečková, Klára Bohuslavová, Kateřina Gdulová, Česká zemědělská univerzita Praha, 2021. – Podrobné zobrazení je dostupné online: https://www.fzp.czu.cz/cs/r-6899-projekty-a-spoluprace-s-praxi/r-6923-projekty/r-15618-krajina-pro-chov-a-vycvik-ceremonialnich-kocarovych-koni-v-kladrubech-n-l#!-f7a802ee25984dd83b82fc3c5bc70d8d.

MAPA VÝVOJE KOMPOZICE KRAJINY
V JEDNOTLIVÝCH ČASOVÝCH ETAPÁCH
RASTR LUK A PASTVIN VYCHÁZEJÍCÍ Z KLASICISTNÍ KOMPOZICE Z LET 1822-30
ČLENĚNÍ LINEÁRNÍMI PRVKY DLE MAPY EGIDA JAHNA (JAHN 1835)
ČLENĚNÍ LINEÁRNÍMI PRVKY (NAPŘ. ALEJE, REMÍZY, OHRADY ČI VODOTEČE) Z OBDOBÍ MEZI LETY 1835-39 (MAPA E. JAHNA 1835, II. VOJ. MAPOVÁNÍ, STABILNÍ KATASTR)
ČLENĚNÍ LINEÁRNÍMI PRVKY KOLEM ROKU 1855 (HERRANOVA MAPA 1860, MAPA POZEMKŮ, DVORŮ A LESŮ 1850)
LOUKY A PASTVINY PODLE ÚPRAV Z PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ
KOMPOZIČNÍ PRVKY KONCE 19. STOLETÍ (TROJAN - MAPA VODOHOSP. ÚPRAV 1876 , TROJAN MAPA ZAVLAŽOVACÍHO SYSTÉMU 1875)
KOMPOZIČNÍ PRVKY Z POČÁTKU 20. STOLETÍ (ORTOFOTO 1937)
ČLENĚNÍ LINEÁRNÍMI PRVKY Z POČ. 20. STOLETÍ (ORTOFOTO 1938)
LINERÁNÍ PRVKY ZANIKLÉ (K SOUČASNÉMU STAVU)
LESY ČLENĚNÉ ORTOGONÁLNÍMI PRŮSEKY
PRŮSEKY V LESÍCH VZNIKLÉ DO ROKU 1876 (TROJANOVA MAPA 1876)
PRŮSEKY V LESÍCH VZNIKLÉ MEZI LETY 1876- 85 (III.VOJENSKÉ MAPOVÁNÍ, BEZ TROJANOVY MAPY)
KOMPOZIČNÍ OSY
HLAVNÍ KOMPOZIČNÍ OSY DLE KLASICISTNÍ KOMPOZICE Z LET 1922-30
KOMPOZIČNÍ BOD
VEDLEJŠÍ KOMPOZIČNÍ OSA DLE KLASICISTNÍ KOMPOZICE Z LET 1922-30 - ZANIKLÁ
POTENCIÁLNÍ KOMPOZIČNÍ OSY Z OBDOBÍ KOLEM ROKU 1855
POTENCIÁLNÍ KOMPOZIČNÍ OSY Z PŘELOMU 19. A 20.STOLETÍ
ZPŮSOB VYUŽITÍ ÚZEMÍ (NA ZÁKLADĚ HODNOCENÍ HISTORICKÉHO VÝVOJE)
LES
LUŽNÍ LES
LOUKY V MOŠNICI
LOUKY
PASTVINY
ORNÁ PŮDA
ZÁSTAVBA
KRAJINÁŘSKÝ PARK MOŠNICE
CESTY
NEJSTARŠÍ, 18.ST.
19.ST.
PŘELOM 19./20.ST.
20.ST.
VODNÍ PLOCHY, TOKY
NEJSTARŠÍ
19.ST.
20.ST.
STAVBY AREÁLU
RANÉ BAROKO - 1650-1700
VRCHOLNÉ A POZDNÍ BAROKO 1700-80
KLASICISMUS 1820-1835
KLASICISMUS POZDNÍ 1835-1850
HISTORISMUS 1850-1918
20. ST - OD R. 1918
STROMOŘADÍ
NEJSTARŠÍ, 18.STOL.
19.ST., 1.POLOVINA
19.ST., 2.POLOVINA
PŘELOM 19./20.ST.
20.ST., OBDOBÍ 1.REPUBLIKY
20.ST., POZDĚJI
NÁZEV A ČÍSLO PROJEKTU:
PROGRAM NÁRODNÍ A KULTURNÍ IDENTITY NAKI II DG20P020W012
KRAJINA PRO CHOV A VÝCVIK CEREMONIÁLNÍCH KOČÁROVÝCH KONÍ V KLADRUBECH NAD LABEM
AUTOŘI:
RNDR. I.TRPÁKOVÁ, PH.D., DOC. ING. K.JANEČKOVÁ PH.D.,
ING. ARCH. K.BOHUSLAVOVÁ, PH.D., ING. K.GDULOVÁ

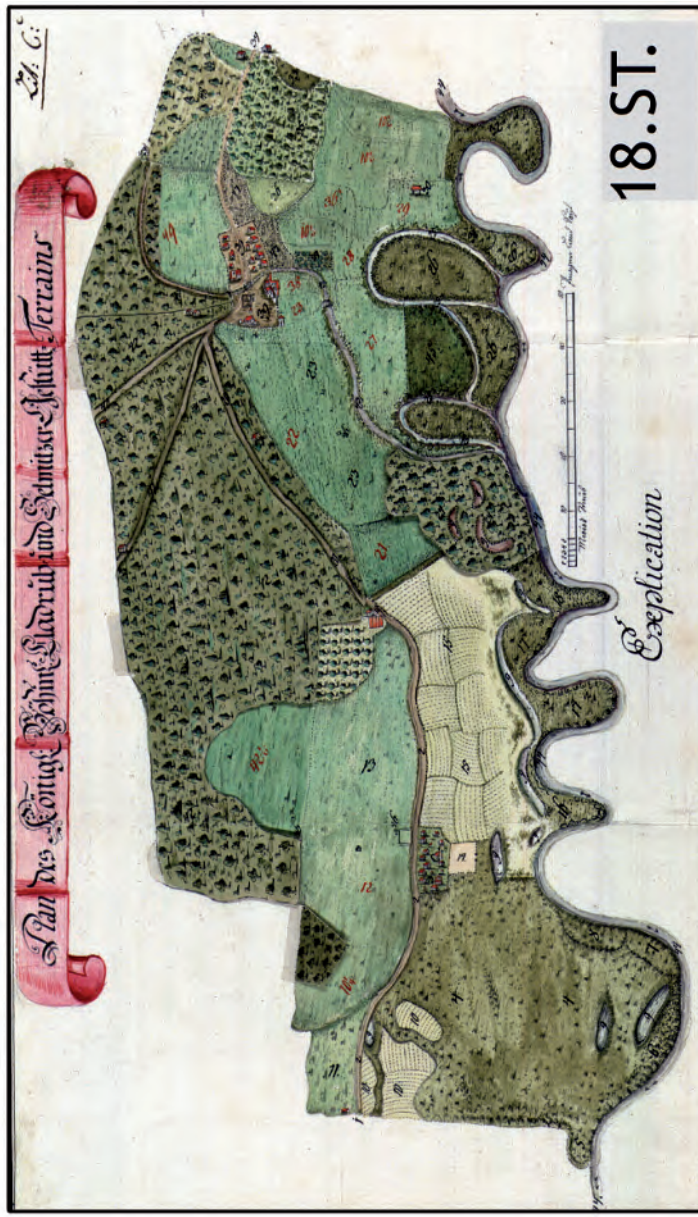
Plan des Königl. Böhm. Gradisch und Bedmitzer Jesuiten Terrains
18.ST.
Explication

1764-1767
Kladrub
Elbe
Selmitz

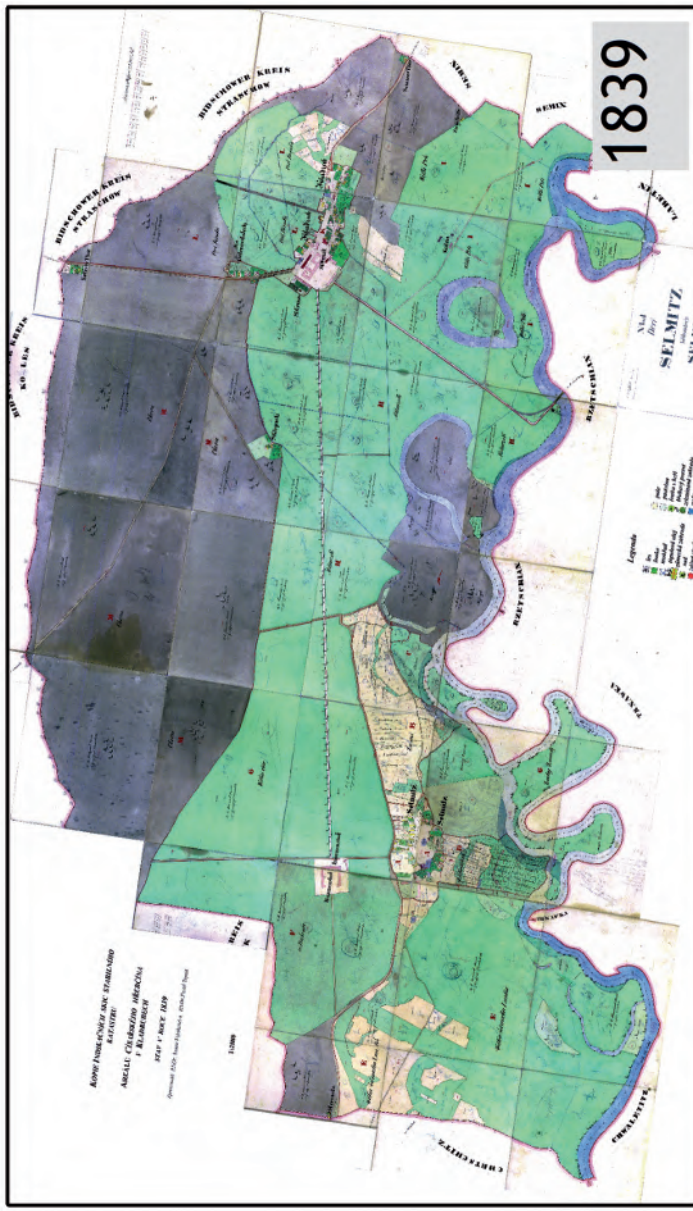
1839
SELMITZ
SELMICE

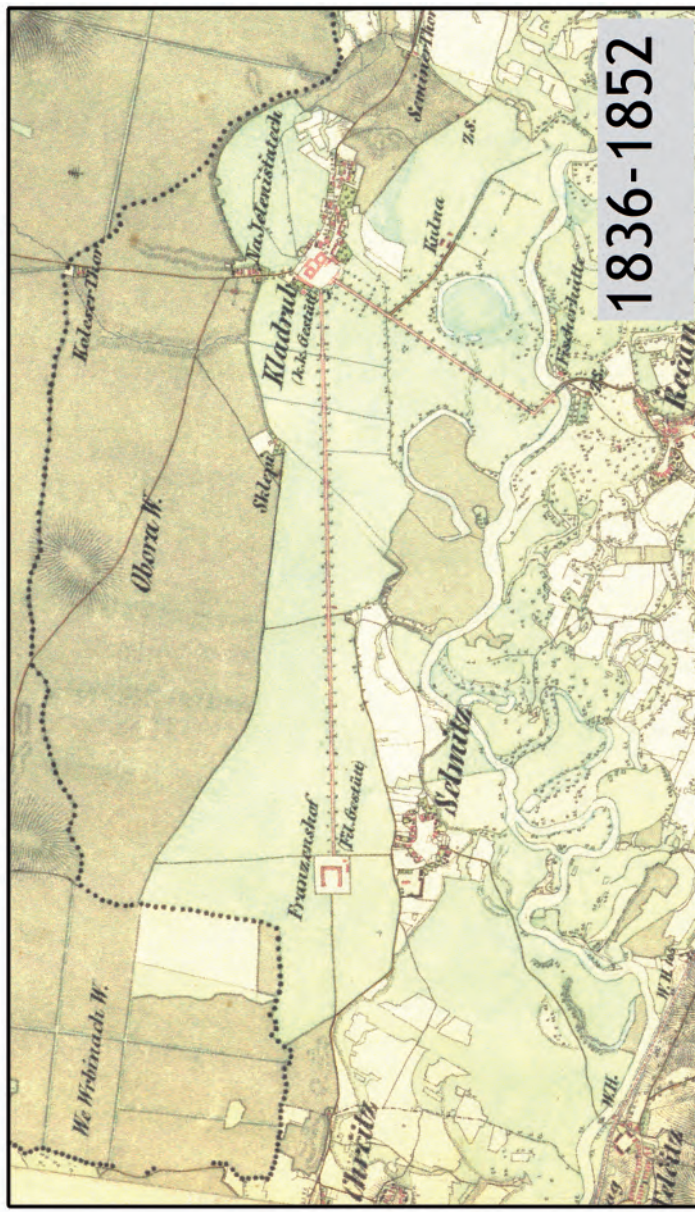
1836-1852
Kladrub
Obora W.
Franzenshof
Schmitz
Kuhra
Skalka
Kladrub. W.
Wchrzitz

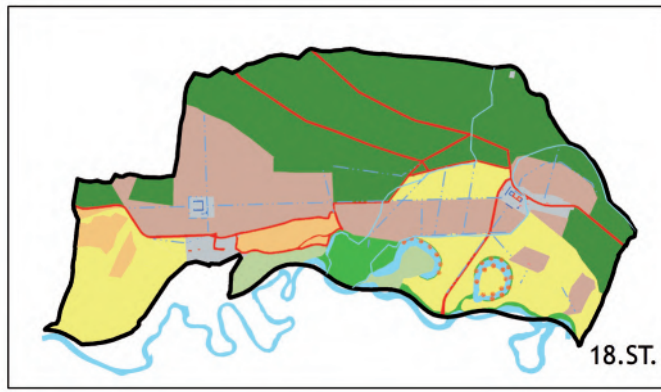
18.ST.

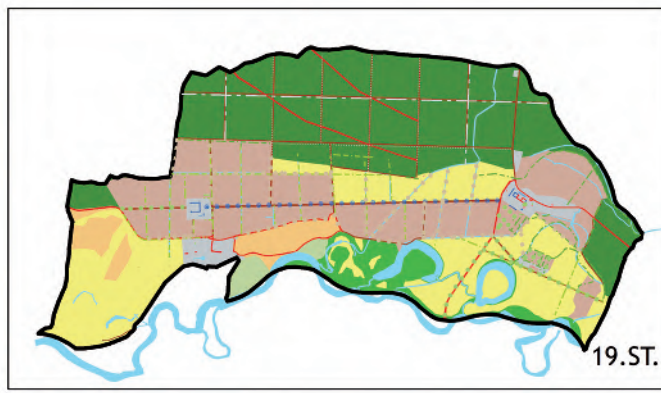
19.ST.

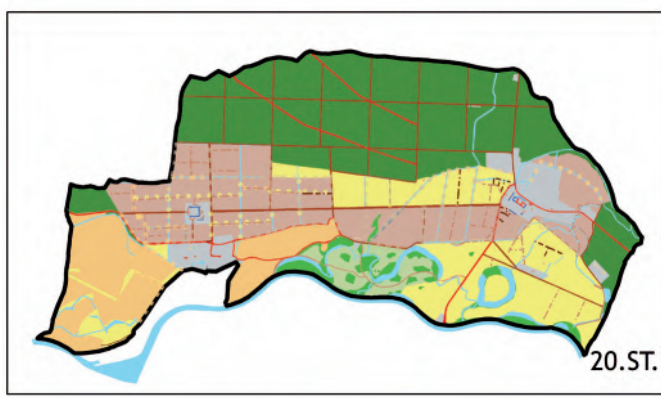
20.ST.

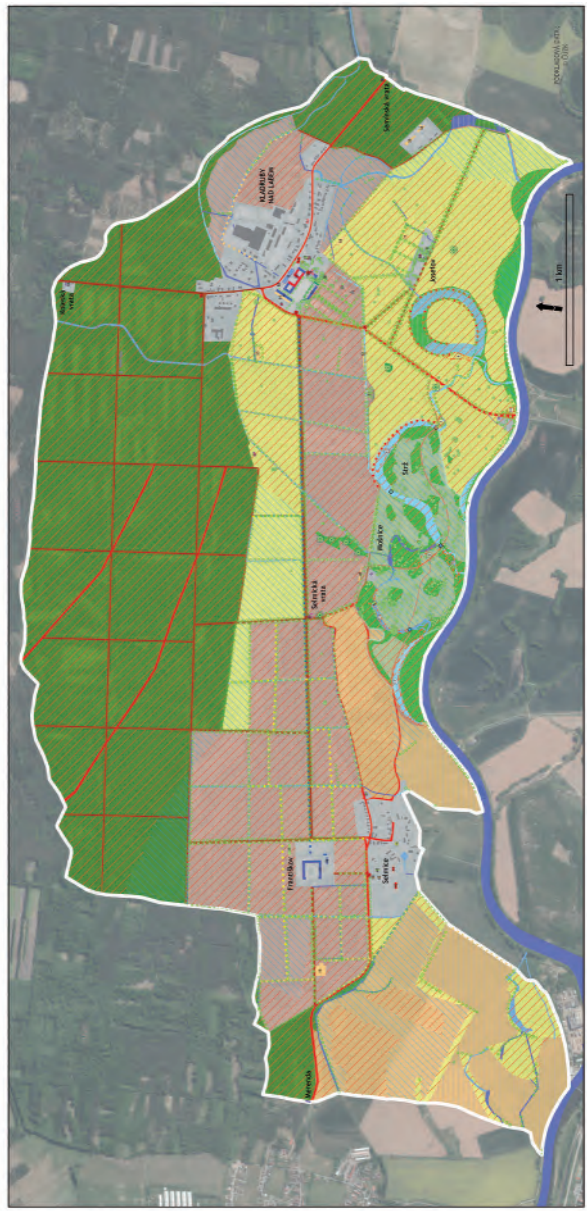
Kladruby nad Labem
Jestřebí
Jestřebí
Jestřebí

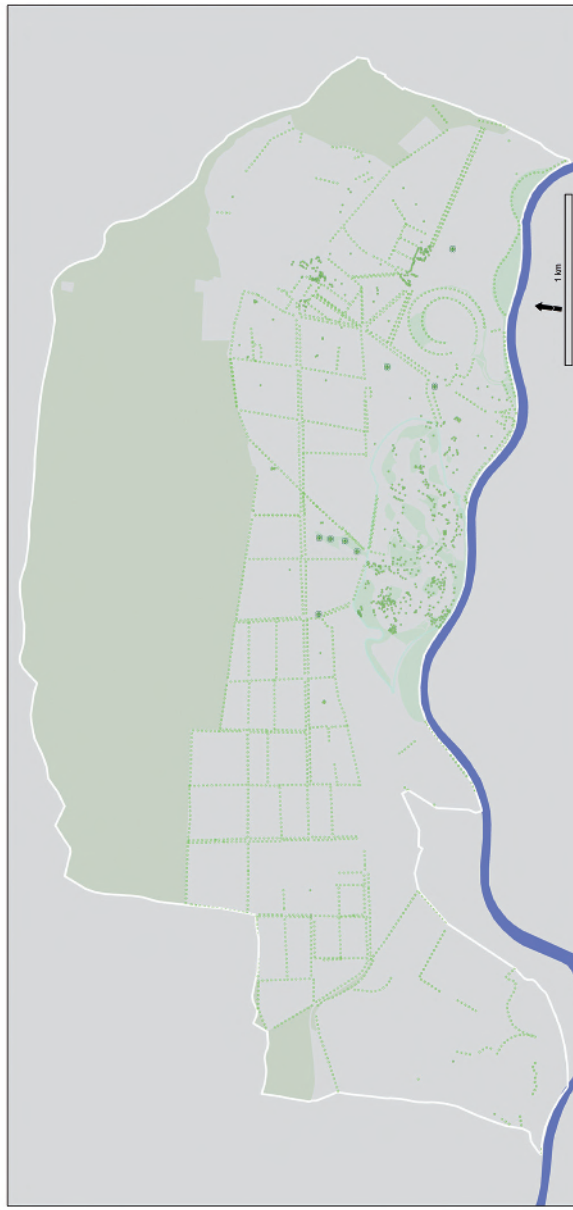
1 km

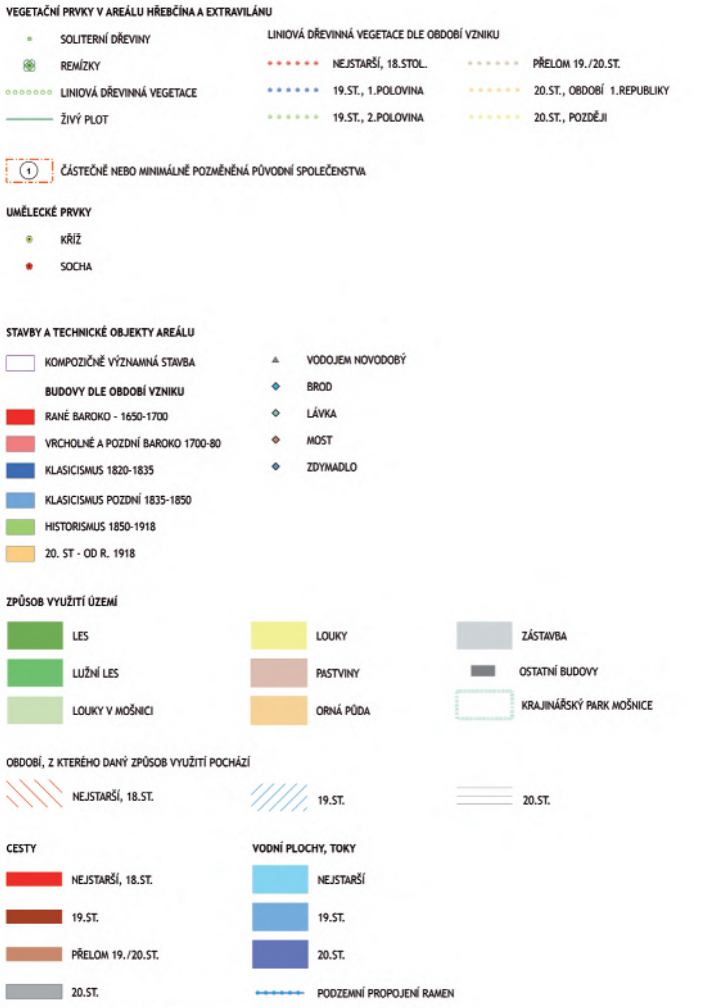

NÁZEV A ČÍSLO PROJEKTU:
PROGRAM NÁRODNÍ A KULTURNÍ IDENTITY NAKI II DG20P020W012
KRAJINA PRO CHOV A VÝCVIK CEREMONIÁLNÍCH KOČÁROVÝCH KONÍ V KLADRUBECH NAD LABEM

AUTOŘI:
DOC. ING. K.JANEČKOVÁ PH.D,, RNDR. I.TRPÁKOVÁ, PH.D., ING. V.JANEČEK,
ING. ARCH. K.BOHUSLAVOVÁ, PH.D., ING. A.PAVLÍČKO, PH.D., ING. J.GRULICH,
RNDR. P.TRPÁK, ING. J.KRAUSE, ING. K.GDULOVÁ

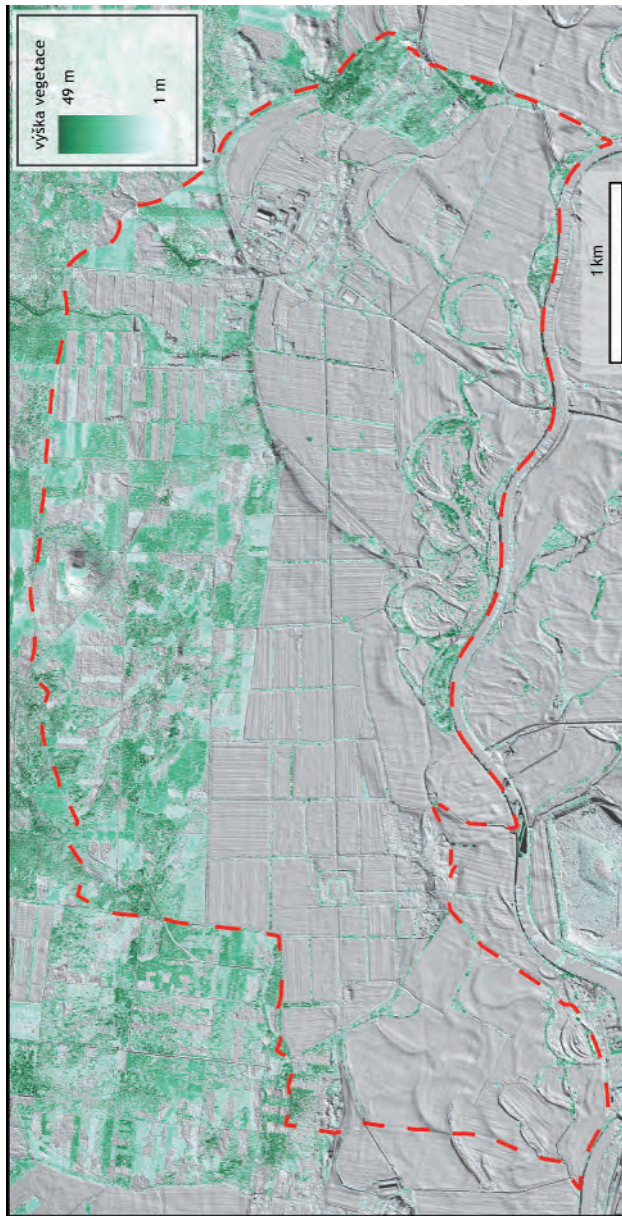

Mapa č. 4. Stínovaný reliéf krajiny vytvořený zpracováním výškopisných dat z leteckého laserového skenování (LiDAR). – Podkladová data CzechGlobe, stínovaný reliéf zobrazen na podkladu leteckého snímku území. – Zdroj: ortofoto ČR, ČÚZK online, grafické zpracování Kateřina Gdulová, 2020, Česká zemědělská univerzita Praha, 2022